

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Jan Marčík

Procesní příručky v rukopisných sbírkách olomoucké kapitulní knihovny

Diplomová práce

Olomouc 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Procesní příručky v rukopisných sbírkách olomoucké kapitulní knihovny“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje. Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 114 855 znaků včetně mezer.

V Olomouci, 19. srpna 2024

.....
Jan Marčík

Poděkování

Na tomto místě bych rád vyjádřil své poděkování vedoucímu mé práce JUDr. PhDr. Jakubu Razimovi, Ph.D. et Ph.D., za inspiraci při volbě tématu, ochotu, cenné rady a podněty, které mi během zpracování této práce poskytl. Rád bych tímto poděkoval také Mgr. Štěpánu Kohoutovi za ochotu a poskytnuté materiály, bez nichž by zpracování této práce nebylo možné.

Abstrakt

Tato práce se zabývá právními památkami z období středověku, které jsou v literatuře označovány jako procesní příručky či *ordines iudicarii*. Mezi ambice této práce patří nastínění vývoje kanonického procesu s přihlédnutím k vývoji církve v období pozdní antiky a středověku, a základní charakteristika podoby církevní správy v rámci olomoucké diecéze. Součástí práce je bližší analýza rukopisů vybraných traktátů mezi které patří *Ordo iudicarius „Antequam dicatur“*, *Processus iudicarius secundum stilum Pragensem* a *Processus iudicarius „Rex pacificus“*, pro jejichž popis budou využity rukopisy pocházející z fondu Sběrka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, které jsou aktuálně deponovány v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Na závěr bude blíže představen institut litiskontestace, který bude přiblížen jak z hlediska jeho vývoje, tak v kontextu římsko-kanonického procesu a středověkých procesních traktátů, zejména *Processus iudicarius secundum stilum Pragensem*.

Seznam klíčových slov

Římsko-kanonický proces, Metropolitní kapitula Olomouc, procesní příručky, ordines iudicarii, litiskontestace.

Abstract

This thesis examines medieval legal sources, referred to in the literature as procedural treatises or *ordines iudicarii*. The objectives of this work include outlining the development of the canonical process with consideration of the evolution of the Church during late antiquity and the medieval period, as well as providing a basic description of the ecclesiastical administration within the Olomouc diocese. A significant part of the thesis involves a detailed analysis of the manuscripts of selected treatises, including *Ordo iudiciarius "Antequam dicatur"*, *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, and *Processus iudiciarius "Rex pacificus"*. The descriptions of these texts will be based on manuscripts from the Collection of Manuscripts of the Metropolitan Chapter of Olomouc, currently stored in the Olomouc department of the Opava Land Archive. Finally, the thesis will introduce the institution of *litis contestatio*, examining its development and its context within the Romano-canonical Procedure and medieval procedural treatises, mainly the *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*.

Keywords

Romano-canonical Procedure, Metropolitan Chapter of Olomouc, Procedural treatises, ordines iudicarii, litis contestatio.

Obsah

1. Úvod	8
1.1. Římské právo a církev.....	9
1.2. Vývoj procesního práva ve středověké církvi.....	11
2. Římsko-kanonický proces	13
2.1. Základní principy	14
2.2. Průběh řízení	15
3. Olomoucká diecéze v období středověku	17
3.1. Olomoucká diecéze za episkopátu Jindřicha Zdíka	18
3.2. Církevní soudnictví a vznik oficialátu.....	19
3.3. Vliv papežství aneb mezi Římem a Olomoucí.....	20
4. Sbírka rukopisů olomoucké kapitulní knihovny	23
4.1. Zpracování fondu	23
4.2. Právníkové rukopisy	24
4.3. Rukopisy procesního zaměření ve sbírce olomoucké kapitulní knihovny.....	25
5. Procesní příručky	28
5.1. Vývoj procesních příruček v období středověku a raného novověku	29
5.2. Procesní příručky v českých zemích	31
5.3. Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“	33
5.3.1. Rozšíření a charakteristika.....	33
5.3.2. Olomoucký rukopis C.O. 298	35
5.3.3. Olomoucký rukopis C.O. 309	36
5.4. Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem	37
5.4.1. Mikuláš Puchník.....	37
5.4.2. Rozšíření a charakteristika.....	38
5.4.3. Olomoucký rukopis C.O. 309	39
5.5. Processus iudiciarius „Rex pacificus“	40
5.5.1. Johannes Urbach.....	41
5.5.2. Rozšíření a charakteristika.....	41
5.5.3. Olomoucký rukopis C.O. 493	42
6. Vybraný institut: litiskontestace	44

6.1.	Litskontestace v římském klasickém procesu	45
6.2.	Litiskontestace v justiniánském právu.....	46
6.3.	„Pojetí litiskontestace podle traktátu Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem“	47
7.	Závěr	52
8.	Seznam použitých zkratek	53
9.	Seznam použitých zdrojů	54

1. Úvod

Následující práce bude věnována středověkým právním památkám z oblasti kanonického učeného procesu, které jsou v literatuře označovány jako procesní příručky (manuály) či *ordines iudicarii*. Tento žánr, podávající chronologický výklad k průběhu řízení se stal velmi populárním napříč evropským kontinentem a byl vítanou pomůckou pro středověkou právní praxi. Dochované rukopisy těchto pramenů se aktuálně nacházejí také v péči domácích archivů, a to jak ve sbírkách pražského a olomouckého arcibiskupství, tak také mnohých dalších archivů, z nichž některé budou v této práci zmíněny. V této diplomové práci bude užito rukopisů olomoucké kapitulní knihovny, jejíž bohatství je v tomto směru nesmírné. Oporu pro studium tohoto typu pramene tvoří především zahraniční literatura, zejména z německého a angloamerického prostředí. K výzkumu přispívají také organizace jako Stephan Kuttner Institute of Medieval Canon Law či Iuris Canonici Medii Aevi Consociatio. Tématu se však nevyhnuly ani práce domácích právních a církevních historiků, z nichž může být zmíněna Zdeňka Hledíková či profesorská dvojice Miroslav Boháček a František Čáda, jejichž jména doprovázejí podstatnou část této práce. Toto téma současně nezůstává uvězněno v pracích 19. a 20. století a na domácím i zahraničním badatelském poli se stále objevují nové práce věnující se ať už příručkám jako takovým, nebo konkrétním institutům v nich obsaženým.

V úvodu této diplomové práce bude nastíněn vývoj kanonického procesu, a to se zaměřením na vývoj církve a jejích institucí v období pozdní antiky a středověku, a jejím interakcím s římským právem. Následně bude krátce představeno prostředí středověké olomoucké diecéze, a to především za episkopátů biskupů Jindřicha Zdíka a Bruna ze Schauenburku. V dalších částech už bude věnována pozornost konkrétním právním památkám, především těm zaměřeným na oblast procesu, nacházejícím se ve sbírce rukopisů olomoucké kapitulní knihovny. Mezi ambice této práce patří také poskytnutí krátkého úvodu ke studiu tohoto typu pramene a stručné představení vybraných procesních traktátů, včetně jejich konkrétních rukopisů. Mezi tyto traktáty patří *Ordo iudicarius „Antequam dicatur“*, *Processus iudicarius secundum stilum Pragensem* Mikuláše Puchníka a *Processus iudicarius „Rex pacificus“* Johanna Urbacha. Na závěr bude vybrán konkrétní institut, který bude představen v kontextu Puchníkova *Processu* a dalších středověkých traktátů.

1.1. Římské právo a církev

Vzájemný vztah římského práva a křesťanství, resp. kanonického práva, lze charakterizovat jako staletí trvající proces během kterého docházelo k nespočtu interakcí doprovázených mnoha společenskými a politickými zvraty. Ať už tyto vztahy měly podobu vzájemné rivality, ovlivňování, symbiózy či recepce, jejich vzájemné působení, stojící za zrodem *ius commune*, zásadním způsobem ovlivnilo evropské právní myšlení po následující stovky let. K tomuto tématu existuje nepřehledné množství literatury obsahující spoustu metafor, kdy je římské právo označováno jako porodní asistentka práva kanonického¹, nebo kanonické právo jako mladší bratr práva římského.² Známostou je také fráze „*ecclesia vivit lege romana*“ pocházející z germánského Lex Ripuaria. Každá z těchto metafor či frází, které se s přihlédnutím ke sledovanému období pokoušejí co nejlépe vystihnout vztah těchto systémů poukazuje na jejich úzkou provázanost.

Spolu s šířením křesťanství se šíří také odlišné nahlížení na člověka a právo, ovlivněné učením Ježíše Krista a apoštolů. Také v oblasti řešení sporů je vliv křesťanství zřetelný, a to především v období vlády křesťanských císařů, kdy církev získává společenský, kulturní a politický vliv a je postupně integrována do administrativních procesů. V procesu christianizace práva,³ projevujícím se zejména v oblastech duchovních, manželských a rodinných, poskytuje církvi výhodu skutečnost, na kterou naráží Hans Hattenhauer, a sice, že se brzy stala *církví právníků*,⁴ což se projevuje také ve středověku, v období renesance římskoprávní vzdělanosti, a to v podobě rychlé adaptace a zužitkování římskoprávních podnětů v oblasti procesu.⁵

Budoucí generace kanonistů některé procesní otázky uchopily ruku v ruce s křesťanskou věroukou, což je patrné na existenci pramenů, které poukazují na duchovní rozměr procesu, nebo takových, které z náboženského pohledu legitimizují určité procesní postupy. Jako ukázka může sloužit dílo Gratianova žáka jménem Paucapalea, který odkazuje na knihu Genesis, v níž

¹ DĘBIŃSKI, Antoni. Czy Kościół żyje prawem rzymskim? *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, 2008, č. 305, s. 60.

² HRDINA, Ignác Antonín. Římské právo a kanonické právo. *Studia Theologica*, 2020, roč. 22, č. 1, s. 75.

³ ŻUREK, Antoni. Chrystianizacja prawa po „Edykcje mediolańskim“. *Vox Patrum*, 2014, roč. 34, č. 6, s. 73–88.

⁴ HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C.H. Beck, 1998, s. 119.

⁵ URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha: C.H. Beck, 2001, s. 22–23.

Bůh vynáší rozsudek nad Adamem a Evou.⁶ V epištolách svatého Pavla Korintským je pak vyjádřena myšlenka právní a institucionální autonomie církve.

1 Kor 6:4–7 (ČEP): „*Máte-li spory o tyto všední záležitosti, proč se obracíte k těm, kdo nemají s církví nic společného? K vašemu zahanbení to říkám. Cožpak není mezi vámi nikdo rozumný, kdo by dovedl rozsoudit spor mezi bratřími? Ale bratr se soudí s bratrem, a to před nevěřícími! Již to je vaše prohra, že se vůbec mezi sebou soudíte.*“

Náboženských prvků nebylo prosto ani římské právo (za všechny možno uvést *pax deorum*). Podle Michala Skřejpka však původní římské náboženské představy zahrnovaly podstatně méně etických prvků. Byly spíše odrazem tvrdého každodenního života, kdy na *náboženské vytržení* zkrátka mnohdy nezbyl čas.⁷ Staletími prověřený systém, který římské právo nabízelo však poskytl církvi pevnou půdu pro formování jejích institucí a vlastního právního systému. Dle Christophera Stephense byla podoba církevních institucí, zejména co do jejich struktury, úloh a postupů, značně ovlivněna svými světskými předobrazy. Postupy, které tyto orgány používaly byly inspirovány zavedenou císařskou administrativou a pravidla, podle kterých biskupové či synody jednali byla nacházena i v tehdejší kogničním procesu.⁸

Klíčovou roli v následujících staletích sehrál úřad biskupa, který v období pozdní antiky nabývá na svém významu. Možnost, aby daná věc byla rozhodnuta biskupem (*audientia episcopalis*) byla za předpokladu dohody spořících se stran na tomto způsobu vyřízení dané věci využívána také jako prostředek řešení civilních sporů.⁹ Biskupové však často působili spíše jako mediátoři, snažící se dobrat zúčastněné strany ke smíru.¹⁰ Do některých sporů pak vstupovali pouze neformálně z autority svého úřadu. Zasahovali však u prohřešků duchovenstva a v některých záležitostech ostatních členů společenství, v některých případech jako soudci v tehdejší kogničním řízení.¹¹ Jejich samotná rozhodovací činnost podle Claudie

⁶ Blíže: PENNINGTON, Kenneth. The Jurisprudence of Procedure. In: HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington: The Catholic University of America Press, s. 137–139.

⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et Religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: 999, 1999, s. 7.

⁸ STEPHENS, Christopher. *Canon Law and Episcopal Authority. The Canons of Antioch and Sardica*. Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 204.

⁹ BRUNDAGE, James, EICHBAUER, Melodie. *Medieval Canon Law*. 2nd ed. Londýn, New York: Routledge, 2023, s. 10.

¹⁰ HUMFRESS, Caroline. Bishops and Law Courts in Late Antiquity. How (Not) to Make Sense of the Legal Evidence. *Journal of Early Christian Studies*, 2011, roč. 19, č. 3, s. 395.

¹¹ ibidem.

Rappové vycházela z velké části ze zvyklostí a křesťanských zásad, přičemž byl kladen důraz na úzké propojení mezi arbitráží a smířením.¹²

V následujícím církevním vývoji byli biskupové klíčovými postavami v oblasti prosazování reformy církevní administrativy a výkonu spravedlnosti, s nimiž bylo spojeno pronikání zásad kanonického práva a rozvoj písemné kultury. Zcela specifickou úlohu pak v dějinách kanonického práva zastával římský biskup–papež.

1.2. Vývoj procesního práva ve středověké církvi

Jak poukazuje Bruce Brasington, problematickým aspektem pro vedení procesu byla po dlouhou dobu absence předpisu, který by jasně vymezil hranice a obsah procesního práva.¹³ V období raného středověku jsou produkty probíhajících synod, koncilů a papežské dekretály uspořádávány v soukromé sbírky, které, mimo jiné, sloužily k výkonu církevní administrativy.¹⁴ Příkladem může být *Collectio canonum Hibernensis*, sestavená irskými kompilátory během 7.–8. století.¹⁵ Procesní tematiku obsahuje také zřejmě nejznámější raně-středověké falsum *Collectio Pseudoisidoriana* z 9. století. Vznikají také penitenciály, týkající se svátosti smíření, které také obsahují některá pravidla, podle kterých bylo v konkrétních případech postupováno.¹⁶ V 11. století jsou sestaveny sbírky, které budou zmíněny v následujících kapitolách, jejichž autory jsou Ivo ze Chartres a Burchard z Wormsu, jehož dílo bylo podle Vojtěcha Vladára nejpoužívanější předgracianovskou sbírkou.¹⁷

Změny zásadnějšího charakteru přicházejí ve 12. století, označovaném jako období renesance římského práva, které se v tomto období stává *praktickou vědou*.¹⁸ Tyto změny ilustruje stížnost Bernarda z Clairvaux, který svou kritiku směřoval ke skutečnosti, že se v Římě mluví více *o právu Justinianově než o právu Kristově*.¹⁹ Mezi systematickými sbírkami

¹² RAPP, Claudia, *Holy Bishops in Late Antiquity. The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition*. Berkeley, Los Angeles, Londýn: University of California Press, 2005, s. 249.

¹³ BRASINGTON, Bruce. *Order in the Court. Medieval Procedural Treatises in Translation*. Leiden, Boston: Brill, 2016, s. 11.

¹⁴ Blíže: HRDINA, Ignác Antonín. *Dějiny pramenů kanonického práva*. Praha: Karolinum, 2022, s. 77 an.

¹⁵ Blíže: FLECHNER, Roy. *The Hibernensis. A Study and Edition*. Sv. 1–2. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2019.

¹⁶ K hranicím mezi právem a pokáním srov.: BRUNDAGE, James, EICHBAUER, Melodie. *Medieval Canon Law*. 2. vyd. Londýn, New York: Routledge, 2023, s. 26.

¹⁷ VLADÁR, Vojtech. *Dějiny církevního práva*. Praha: Leges, 2017, s. 224–230.

¹⁸ PENNINGTON, Kenneth. The „Big Bang“. Roman Law in the Early Twelfth-Century. *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, 2007, roč. 18, s. 44.

¹⁹ MORRIS, Colin. From Synod to Consistory. The Bishops' Courts in England (1150–1250). *Journal of Ecclesiastical History*, 1971, roč. 22, č. 2, s. 117.

kanonického práva v tomto období zaujme přední místo Gratianův dekret, od kterého počíná období tzv. nového práva (*ius novum*). V tomto období je kanonistika povýšena na samostatnou disciplínu.²⁰ Tyto okolnosti spolu se změnami v církevní organizaci a profesionalizací práva, vyžadující předvídatelná procesní pravidla, poskytly patřičné zázemí pro formování tzv. římsko-kanonického procesu, který během 12. století pozvolna proniká do praxe evropských diecézí. Ve 14. století se tento nástroj řešení sporů stane převažujícím. Současně je také zřetelný jeho vliv na celé středověké soudnictví.²¹

²⁰ Blíže: ČERNÝ, Miroslav. Počátky kanonistiky jako samostatné právní vědy, PHS, 2015, roč. 45, č. 2, s. 5–27.

²¹ HRUBOŇ, Pavel. Papežské soudnictví ve vrcholném a pozdním středověku a tři příklady sporů z Moravy. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021, s. 212–213.

2. Římsko-kanonický proces

Jak upozorňuje Knut Wolfgang Nörr,²² současné označení římsko-kanonický proces, na první pohled evokující procesní systém složený ze zásad práva římského a práva kanonického není úplné. Nezohledňuje totiž další vlivy, které se na jeho formování podílely, ať už v rovině *interpretační* nebo *integrační*.²³ Na tomto místě zmiňuje rané italské právo (vlivy langobardského práva a italských partikulárních systémů). Jak též autor dále uvádí, římsko-kanonické právo bylo chápáno jako právo univerzální (*ius commune*).²⁴

Současně se nebránilo přejímání určitých prvků z těchto partikulárních systémů. Umožňovalo také užití lokálních obyčejů, čímž se stalo velmi flexibilním. Nörr odkazuje na dobová označení *stylus curiae* nebo *usus fori*,²⁵ přičemž tento jev není neznámý ani v prostředí českých zemí, kdy se v procesním traktátu *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, jak napovídá jeho samotný název, vyskytují místní obyčeje, na které je upozorňováno frázemi jako *de more consistorii Pragensis* nebo *secundum consuetudinem Pragensem*.²⁶

Podoba procesu se tak vzhledem k výše nastíněným skutečnostem mohla více či méně lišit v závislosti na sledovaném období a instituci. Proto je, jak uvádí Nörr, každý pokus o popis řízení určitou formou abstrakce.²⁷ Charles Donahue²⁸ rozlišuje mezi dlouhou formou procesu (*Long-form Procedure*) a procesem sumárním (*Summary Procedure*), přičemž uvádí, že málokteré soudy se pevně držely těchto dvou ideálních typů a Donahue je považuje spíše za určité *póly na spektru*. Často tak z jeho pohledu docházelo ke kombinaci prvků obou z nich.²⁹

Jako stručná ukázka je v podkapitole 2.2. použita část procesního traktátu *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*. Je však třeba podotknout, že je pouhým vhladem zdaleka nezohledňujícím veškeré procesní aspekty a jde spíše o přehlednou sekvenci základních úkonů,

²² NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Berlín, Heidelberg: Springer, 2012, s. 2–3; autor v práci pro větší přesnost užívá výrazu „*romanisch-kanonisch*“ namísto běžně užívaného „*römisch-kanonisch*“.

²³ *ibidem*.

²⁴ *ibidem*.

²⁵ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 3.

²⁶ Blíže: BUDSKÝ, Dominik. Obyčejové právo v kanonickém procesu v Praze na sklonku 14. století. PHS, 2013, roč. 43, č. 1, s. 245.

²⁷ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 4.

²⁸ DONAHUE, Charles. The Ecclesiastical Courts. In: HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2016, 276 an.

²⁹ DONAHUE, Charles. The Ecclesiastical Courts, s. 277.

kteře jsou blíže rozvedeny v samotném traktátu či pracích autorů, z jejichž prací je v této kapitole čerpáno.

2.1. Základní principy

Mezi zásadní prvky *ordo iudiciarius*³⁰ patřila potřeba procesní aktivity stran (zásada dispoziční) a posloupnost procesních úkonů („*Reihenfolgeprinzip*“).³¹ Řízení bylo uspořádáno do jasně vymezených fází, postupně směřujících až k vydání rozhodnutí. Příslušným úkonům byly určeny termíny („*Terminsequenz*“).³² Jednotlivé úkony pak byly písemně zaznamenávány. Soudce se tak v praxi mohl během jednoho dne zabývat několika současně probíhajícími spory. Kanonický učený proces se pečlivě věnuje také oblasti důkazů. Těžištěm dokazování zde je limitace volného uvážení soudce, neboť jednotlivým důkazům je přiznávána jejich váha.³³

Praxe se potýkala s problémem procesních obstrukcí. Za účelem omezení průtahů se tak objevují nejrůznější opatření, např. v podobě propadných lhůt nebo prostřednictvím slučování procesních úkonů tak, aby proběhly v tentýž termín.³⁴ Řízení však bylo zdlouhavé i bez těchto obstrukcí, a tak docházelo k pokusům o jeho zjednodušení. Jedním z produktů těchto snah je *sumární proces*, který byl jakožto zkrácená forma řízení uveden do praxe během pontifikátu Klimenta V. (1305–1314). Toto řízení bylo možné vést i v nepřítomnosti žalované strany.³⁵

Zvláštní principy se uplatňovaly v řízení *per inquisitionem*, jehož pravidla vyhlásil papež Innocenc III. na IV. lateránském koncilu³⁶ v kánonu známém jako *Qualiter et quando*. V praxi se však toto řízení objevuje již ve druhé polovině 12. století.³⁷ Vzhledem k této práci je třeba poznamenat, že o tomto typu řízení existuje řada vlastních traktátů, manuálů a pomůcek, z nichž nejznámější souvisejí s potíráním hereze, např. *Practica officii Inquisitionis heretice pravitatis*, jejíž autorem je Bernard Guim nebo *Directorium Inquisitorium* Nicholase Eymericha.

³⁰ srov. kap. 5 této práce.

³¹ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 38.

³² NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 37.

³³ KRAFL, Pavel. *Dějiny církevního práva v českých zemích ve středověku*. 2. upravené vydání. Prešov: Z. Magdová, 2023, s. 130.

³⁴ Blíže: NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 41.

³⁵ KRAFL, Pavel. *Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století. Sacri canones servandi sunt: ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 112.

³⁶ Koncil byl svolán r. 1213, přičemž se poprvé sešel r. 1215.

³⁷ PIHLAJAMÄKI, Heikki. *Summoning to Court. Ordines Iudicarii and Swedish Medieval Legislation. Scandinavian Journal of History*, 2020, roč. 45, č. 5, s. 549–550.

Modifikovaných postupů je užíváno také v dalších typech řízení, kterým se ve svých pracích blíže věnovali Litewski³⁸ či Nörr.³⁹

2.2. Průběh řízení

Podle *Ordo iudiciarius* „*Antequam dicatur*“⁴⁰ je žalovaný na základě *libellu*, který soudce obdržel od žalobce, citován soudcem (*reus primo citatur a iudice*). V případě, že se žalovaný nebo jeho zmocněnec v předepsaný termín nedostaví, bude exkomunikován v důsledku kontumace (*excommunicandus est pro contumacia*).⁴¹ Žalovaný je následně obeznámen s obsahem *libellu*, načež mu je poskytnuta doba na rozmyšlenou, během které se žalovaný rozhodne, jakým způsobem bude v dané věci pokračovat. Žalovaný má následně možnost vznést námitky (*exceptiones*), které mohou být buď *dilatorní* (např. proti osobám soudce, žalobce, zmocněnce či pravomoci)⁴² nebo *peremptorní* (směřující proti samotnému nároku žalobce).⁴³ Žalovaný může takto tvrzený nárok žalobce uznat, nebo jeho tvrzení naopak popřít (*litis contestatio*), čímž se spor přesouvá do další fáze.

Ihned poté obě strany složí přísahu (*iuramentum calumniae*), kdy přísahají, že budou jednat v dobré víře (...*quod bona fide et sine dolo agat vel respondeat*), tedy že nebudou vědomě předkládat falešné důkazy nebo dané řízení obstruovat. Pokud žalobce odmítne složit přísahu, řízení nebude moci pokračovat. V případě, že tak učiní žalovaný, bude s ním nakládáno jako by se přiznal. Pozornost je dále věnována přiznání, kdy uvádí některá pravidla, která musí být splněna, aby přiznání mohlo jít k tíži toho, kdo se přiznal. Po složení přísahy jsou strany tázány ohledně skutečností, souvisejících s předmětem sporu.

³⁸ LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii*. Sv. I–II., 1999, passim.

³⁹ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, passim.

⁴⁰ Následující text vychází z edice: RIEDNER, Otto. Das Speyerer Offizialatsgericht im 13. Jahrhundert. *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz*, 1907, č. 29–30, s. 1–107; některé z výrazů byly přeloženy za využití německého překladu: FRIEDMANN, Andreas Urban. Die Speyrer Prozeßordnung. In: *Palatia Historica. Festschrift für Ludwig Anton Doll zum 75. Geburtstag*. Mainz: Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte, 1994, s. 139–154.

⁴¹ Ve smyslu „pohrdání soudem“.

⁴² *Dilatatoria dicitur, quia per eam differtur et impeditur causa. Dilatoria exceptio quandoque proponitur contra iudicem, quandoque contra actorem et procuratorem, quandoque contra iurisdictionem, quandoque contra tempus, quo aliquis citatus est.*

⁴³ *Exceptio peremptoria est, que probata perimit causam et intentionem actoris*; k institutu námitek blíže: ONDRÁŠKOVÁ, Veronika. Vybrané instituty římsko-kanonického procesu v praxi pražské konzistoře ve 14. století: *exceptiones in ordine iudiciario*. PHS, 2023, roč. 53, č. 2, s. 11–34.

Traktát se věnuje také dokazování, přičemž rozlišuje šest druhů důkazů,⁴⁴ kterými lze danou skutečnost prokázat, a sice: 1) zjevným faktem nebo ohledáním (*per evidentiam facti et per aspectum corporis*),⁴⁵ 2) zvěstí (*per famam*),⁴⁶ 3) složením přísahy (*per iuramenti delationem*), 4) svědectvím (*per testes*), 5) instrumentem (*per instrumenta*),⁴⁷ 6) prostřednictvím domněnek (*per presumptionem*).⁴⁸ Největší váhu traktát přikládá svědectví.⁴⁹ Jakmile soudce danou věc projedná a nazná, že má dostatek podkladů pro vydání rozhodnutí, vydá konečný rozsudek (*diffinitivam sententiam*). Jestliže je rozsudek nespravedlivý nebo neúměrně zatěžuje jednu ze stran (... *iniqua sententia vel gravamine iniquo*), lze proti němu podat odvolání.

⁴⁴ *VI sunt species probationis sc. per evidentiam facti et per aspectum corporis, per famam, per iuramenti delationem, per testes, per instrumenta et per presumptionem.*

⁴⁵ Jako příklad je zmíněna situace, kdy s klerikem v domě žijí [jeho] děti, což má zjevně ukazovat na jeho nezdrženlivost v sexuálním životě. Jako příklad ohledání uvádí prohlídku ženy v případech znásilnění.

⁴⁶ Příkladem takové zvěsti je situace, že se na dané věci shoduje komunita sousedů (*totius vicinie*).

⁴⁷ Listina určená k prokázání konkrétní záležitosti. Uvedeny jsou instrumenty *soukromé* a *veřejné* (např. notářský instrument).

⁴⁸ Traktát uvádí několik druhů domněnek (*Multe sunt species presumptionis: est quedam presumptio temeraria, quedam probabilis, quedam violenta et quedam necessaria*), které následně blíže rozvádí.

⁴⁹ *Per testes etiam aliquid probatur et hec probatio maxime valet.*

3. Olomoucká diecéze v období středověku

Při výkladu zaměřeném na významnější aspekty vývoje církevní administrativy, soudnictví a uplatňování kanonického práva na středověké Moravě je zásadním milníkem episkopát Jindřicha Zdíka (1126–1150). Jak poukazuje Lukáš Führer,⁵⁰ s prosazováním zásad kanonického práva na našem území jsou spojovány osobnosti konkrétních biskupů. V případě olomoucké diecéze je takovou osobností právě Zdik. Reformní úsilí biskupů jako byl Zdik, nebo v případě pražské diecéze biskup Daniel, je charakteristické především rozšiřováním intelektuálních obzorů a pokusy o upevňování biskupské jurisdikce.

Odrazem tohoto úsilí byl také rozvoj písemné kultury a pozvolné pronikání potřebné literatury a spisů do prostoru českých zemí. Jiří Kejř v této souvislosti podává zprávu o kronikáři Vincentiovi, kterého roku 1159 poslal biskup Daniel do Bologně *pro emendis decretis et aliis libris*.⁵¹ Zájem o právnickou literaturu však dosahuje svého vrcholu až v období pozdního středověku, tedy v období, kdy je v našich zemích na vrcholu také samotné kanonické právo a církevní soudnictví.

Mezi nejstarší právní památky nacházející se ve sbírce olomoucké kapitulní knihovny patří předgracianovské sbírky. Mimo vzácný rukopis sbírky *Collectio trium partium*⁵², jejíž autorem je Ivo ze Chartres se zde nachází také sbírka sestavená wormským biskupem Burchardem *Decretorum libri XX*, a to v kodexu C.O. 202. Tento kodex si vysloužil pozornost také v souvislosti s informacemi o konání diecézních synod a biskupských vizitací. Někteří autoři v těchto rukopisech spatřovali důkaz o konání synodních soudů, označovaných jako *sendy (Sendgerichte)*,⁵³ které byly důležitým vývojovým článkem evropského církevního soudnictví. Úzkému sepětí diecézní administrativy s rozvojem písemnictví a šířením vědecky a prakticky zaměřené právnické literatury budou věnovány následující kapitoly této práce.

⁵⁰ FÜHRER, Lukáš. Plenitudo apostolicae potestatis a církevní správa olomouckého biskupství. Vztahy kurie k moravským biskupům a kléru ve 13. století. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021, s. 84, pozn. č. 8.

⁵¹ KEJŘ, Jiří. Pronikání kanonického práva do středověkého českého státu. RCP, 1997, roč. 8, č. 3, s. 138.

⁵² ZAO, f. Sbírká rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 205.

⁵³ HOBZA, Antonín, TUREČEK, Josef. *Úvod do církevního práva*. Praha: Všeherd, 1936, s. 174.

3.1. Olomoucká diecéze za episkopátu Jindřicha Zdíka

Jak uvádí Pavel Krafl, institucionalizované synodní soudnictví, vycházející z myšlenky, že místem pro výkon spravedlnosti mají být místní církevní shromáždění,⁵⁴ se v našich zemích (na rozdíl od německého prostředí) nevyvinulo a i s přihlédnutím k výše zmíněným rukopisům obsaženým v kodexu C.O. 202 lze uzavřít, že existence synodních soudů není v Čechách ani na Moravě prokázána.⁵⁵ V konání kněžských synod a zachovaných promluvách Jindřicha Zdíka František Hrubý⁵⁶ spatřuje soustavnou snahu o upevnění biskupské jurisdikce nad kněžstvem, jejíž hrany v tomto období nebyly příliš ostré.

S biskupskou jurisdikcí souvisí také tzv. Konrádovo privilegium (1144), následně potvrzené Vladislavem II., kterým došlo k imunizaci příslušníků olomoucké církve (*aby lidé zmíněné olomoucké církve ... byli vyňati z jejich, a jejich nástupců, vládců Moravy, moci a područí ...*).⁵⁷ Pozoru zasluhuje i další součást této listiny, která se věnuje sporu o hrad Podivín mezi pražskou a olomouckou církví, který je v listině chronologicky popsán. Listina zmiňuje stížnosti olomoucké církve vznášené u Vladislavových předchůdců a papežské kurie (*apud apostolicam sedem*) a konečné vyřešení sporu navrácením hradu pod jurisdikci olomouckého biskupa, za současného poskytnutí hmotného zadostiučinění pražské církvi. Dalibor Havel⁵⁸ v popisu průběhu sporu, jehož autorem je podle něj legisticky vzdělaná osoba,⁵⁹ spatřuje určitý intelektuální posun, předznamenávající další vývoj.

Z období Zdíkova episkopátu jsou dochovány také zprávy o arcijáhnech, kteří později, kromě správy obvodů při moravských kostelech (Olomouc, Brno, Přerov, Břeclav, Znojmo, Spytihněv), vykonávají pravomoc nad klérem a laiky, především prostřednictvím vizitací.⁶⁰ Arcijáhnové také vyřizují některé záležitosti ve věcech manželských a angažují se také

⁵⁴ MORRIS, Colin. From Synod to Consistory, s. 116.

⁵⁵ KRAFL, Pavel. Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století, s. 95.

⁵⁶ HRUBÝ, František. Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu. ČČH, 1916, roč. 22, s. 261.

⁵⁷ CDB I, č. 157, s. 161.

⁵⁸ HAVEL, Dalibor. Olomoucká diecéze za episkopátu Jindřicha Zdíka (1126-1150) a římská kurie v zrcadle dochovaných písemností. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021, s. 57.

⁵⁹ HAVEL, Dalibor. Olomoucká diecéze za episkopátu Jindřicha Zdíka, s. 61, pozn. č. 56.

⁶⁰ LIBOR, Jan. Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Vývoj církevní správy na Moravě*. XXVII. Mikulovské sympozium. 9.–10. října 2002. Brno: 2003, s. 13–15.

ve sporech o farní práva či desátky.⁶¹ Úřad arcijáhna byl současně spojen s kanovníctvím olomoucké kapituly.⁶²

3.2. Církevní soudnictví a vznik oficialátu

Záležitosti, ve kterých se středověké církevní soudy angažovaly Krafl⁶³ obecně rozděluje na působnost osobní (*ratione personarum*) a působnost věcnou (*ratione rerum*). Do osobní působnosti patří záležitosti týkající se kleriků, účastníků křížových výprav, studentů a osob chudých (vdov, sirotků). Do působnosti věcné pak záležitosti církevní (matrimonalia, spory o beneficia) a některé světské záležitosti (spory o patronátní právo, spory o desátky, výkon testamentů, lichva).⁶⁴ Již starší procesní traktáty věnují pozornost také osobám soudců. Jako ukázka bude použit již uvedený procesní traktát *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*, který rozlišuje soudce řádné, delegované a smírčí.

*Soudci řádní [iudices ordinarii] jsou ti, kteří mají vlastní jurisdikci (tj. moc jako biskup, probošt či děkan). Soudci delegovaní [iudices delegatii] jsou ti, kteří vykonávají cizí jurisdikci, např. ti, které soudcem ustanoví papež nebo jeho legát. Smírčí soudci [iudices arbitrii] jsou ti, kterým se strany souhlasně podřídí.*⁶⁵

Zásadnější organizační změny v olomoucké diecézi nastávají v období 13. století, a to v souvislosti s probíhajícím církevně-emancipačním procesem, úpadkem arcijáhenství a rozvojem centralizované diecézní správy.⁶⁶ Tyto změny jsou reprezentovány především osobou biskupa Bruna ze Schauenburku. Právě v období jeho episkopátu (1245–1281) se objevují zprávy o zástupných úřadech. Tyto úřady (*officia*), kterým byl později k dispozici také profesionální úřednický aparát (konzistoř)⁶⁷, postupem času přebírají část rostoucí

⁶¹ LAPÁČEK, Jiří. Náboženské poměry v Přerově do konce 16. století. In: KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). *Vývoj církevní správy na Moravě*. XXVII. Mikulovské sympozium. 9.–10. října 2002. Brno: 2003, s. 184; HRUBÝ, František. Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století, s. 272.

⁶² LIBOR, Jan, op. cit., s. 14.

⁶³ KRAFL, Pavel. Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století, s. 96.

⁶⁴ ibidem.

⁶⁵ *Tres sunt species iudicum: ordinarii, delegati, arbitri. Ordinarii sunt iudices, qui habent iurisdictionem propriam i. e. potestatem ut episcopi, prepositi, decani. Delegati sunt, qui utuntur iurisdictione aliena, ut qui dati sunt iudices a papa vel a legato ipsius. Arbitri sunt, in quos partes de communi consensu conpromittunt;* text pochází z edice: RIEDNER, Otto. *Das Speyerer Offizialatsgericht im 13. Jahrhundert*, s. 1–107.

⁶⁶ DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, s. 178–180.

⁶⁷ ELBEL, Petr. Oficialát v olomoucké diecézi ve středověku (od počátků v 50. letech 13. století do 50. let 15. století). In: KRAFL, Pavel (ed.). *Sacri canones servandi sunt: ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, s. 324.

biskupské agendy. V listině z roku 1258 se nachází nejstarší dochovaná zpráva o existenci úřadu olomouckého oficiála, kterým je německý rytíř Gottfried.⁶⁸ Podle Petra Elbela olomoucký oficiál v tomto období fungoval spíše jako pomocný orgán a rozhodnutí v dané otázce zůstalo vyhrazeno osobě biskupa, případně jím delegované osobě. Tým autor se věnuje vývoji olomouckého oficialátu a generálního vikariátu, přičemž dochází k závěru, že se oba úřady stabilizovaly v polovině 14. století, kdy se staly pevnou součástí diecézní správy.⁶⁹

Církevní administrativa je v tomto období častěji svěřována právníkům, obdrževších vzdělání v oblasti kanonického práva.⁷⁰ Ohledně osob olomouckých oficiálů však Elbel uvádí, že hodnost doktora dekretů byla spíše výjimkou a mnohem častěji úřad zastávají bakaláři dekretů, osoby s nedokončeným univerzitním vzděláním, nebo osoby, u nichž lze ohledně jejich univerzitního vzdělání mít pochybnosti. Uvedená práce obsahuje také přehled olomouckých oficiálů z období 13.–15. století.⁷¹

K určitému úpadku církevního soudnictví na našem území dochází v období 15. století, po skončení husitských válek. Emil Ott k tomuto období uvádí, že církevní soudnictví *skleslo v zříceniny*.⁷² Tento úpadek je v literatuře často ilustrován domácími prameny zemského práva, přičemž o poměrech na Moravě se zmiňuje Tovačovská kniha, např. v kap. 219 ve vztahu k duchovním (*O duchovním právě*).⁷³ Na významu církevního soudnictví začíná opět získávat v období 16. století.⁷⁴

3.3. Vliv papežství aneb mezi Římem a Olomoucí

Stěžejní roli pro vývoj církevního soudnictví a kanonického práva sehrál papežský primát a jeho uplatňování. Svatopeterský stolec v průběhu 12. století získává na vlivu a dostává se do intenzivnějšího kontaktu s jednotlivými regiony. V nich jako představitelé papežské moci

⁶⁸ ELBEL, Petr. Oficialát v olomoucké diecézi ve středověku, s. 326.

⁶⁹ ELBEL, Petr. Oficialát v olomoucké diecézi ve středověku, s. 324–342.

⁷⁰ MORRIS, Colin. From Synod to Consistory, s. 117.

⁷¹ ELBEL, Petr. Oficialát v olomoucké diecézi ve středověku, s. 342.

⁷² OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvlášť. *Právník*, 1877, roč. 16, s. 397.

⁷³ BRANDL, Vincenc (ed.). *Knihy tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském. Kritické vydání*. Brno: J. Šnaidr, 1868, s. 120–121.

⁷⁴ OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvlášť, s. 397–398.

vystupují papežští legáti.⁷⁵ V souvislosti s nimi Havel informuje o legaci v olomoucké diecézi, proběhnuvší za Zdíkova episkopátu. Ta podle něj předznamenala pozdější výrazné zásahy do lokálních obyčejů a zvykového práva. Působení kardinála Guida mělo směřovat k nastolení konformity tehdejší české a moravské církve se zásadami kanonického práva, což bylo doprovázeno některými konkrétními zásahy v oblasti administrativy. Papežská kurie v následujícím období dále upevňuje svou moc, pro kterou se objevuje označení *plenitudo potestatis* („plnost moci“).⁷⁶ Miroslav Černý nejvýznamnější aspekty papežské moci shrnuje tak, že se Svatopeterský stolec stává privilegovaným zdrojem práva a současně nejvyšším soudním tribunálem.⁷⁷

Papežská jurisdikce mohla být vykonávána osobně (např. v tzv. *maiores causae*), nebo prostřednictvím legátů či jiných osob, které k tomu byly papežem zplnomocněny.⁷⁸ K delegaci soudní pravomoci docházelo prostřednictvím delegačních mandátů, k nimž Lukáš Führer uvádí, že byly obvykle adresovány 1–3 osobám, obsahovaly základní informace o případu a pokyny adresátům, kteří měli daný případ rozhodnout.⁷⁹ Zmiňuje také nejstarší dochovaný mandát z prostředí olomoucké diecéze, v němž papež Innocenc IV. nařizuje opatovi velehradskému, opatovi louckému a proboštu rajhradskému, aby rozhodli stížnost brněnského měšťana na jmenované osoby z Olomouce a Ostřihomi.⁸⁰

Žalobci měli možnost spor zahájit rovnou u papežské kurie, nebo se na Svatopeterský stolec mohli obrátit v případě neuspokojivého řešení před řádnými soudy. V následujících kapitolách blíže rozebraný traktát *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“* v této souvislosti informuje, že by odvolání měla probíhat postupně, tedy nejprve od biskupa k metropolitovi, od metropolity k legátovi římské stolice, a od legáta k papeži. Současně však bylo možné tyto

⁷⁵ Blíže: KALHOUS, David. Papežství a Morava v 10.–11. století. Vzdálená autorita. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021, s. 41 an.

⁷⁶ Blíže: FÜHRER, Lukáš. *Plenitudo apostolicae potestatis a církevní správa olomouckého biskupství*, s. 71 an.

⁷⁷ ČERNÝ, Miroslav. Papežské soudnictví ve středověku. In: VOJÁČEK, Ladislav, SALÁK, Pavel, VALDHANS, Jiří (eds.). *Soudy a soudnictví v historickém kontextu*. Dny práva 2013 (část VII.). Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2014, s. 49.

⁷⁸ FÜHRER, Lukáš. *Plenitudo apostolicae potestatis a církevní správa olomouckého biskupství*, s. 67

⁷⁹ idem. Papež jako iudex ordinarius omnium? Moravské kláštery a papežské soudnictví ve 13. století. In: ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021, s. 135.

⁸⁰ ibidem.

mezistupně vynechat a obrátit se přímo na papežskou kúrii.⁸¹ K vývoji středověkého apelačního systému lze blíže odkázat na práci Petera Landau.⁸²

Intenzivnější zapojování Svatopeterského stolce do těchto kauz a současně zvýšený nápad případů a odvolání, kterými se musel zabývat vedly ke zvyšování nároků na systém jako takový. Byla zde potřeba jednotného, komplexního a do jisté míry také flexibilního systému, který umožňoval efektivní řešení širokého spektra těchto kauz. Tyto požadavky došly svého naplnění právě v římsko-kanonickém procesu.

⁸¹ *Item nota, quod gradatim appellandum est ut ab episcopo ad metropolitanum, de metropolitano ad legatum Romane sedis, de legato ad papam. Sed tamen omni media obmisso inmediate a quolibet iudice ecclesiastico appellari potest ad papam;* text pochází z edice: RIEDNER, Otto. Das Speyerer Offizialatsgericht im 13. Jahrhundert, s. 1–107.

⁸² LANDAU, Peter. Die Anfänge der Appellation in Mitteleuropa im hohen Mittelalter. In: MAUSEN, Yves, CONDORELLI, Orazio, ROUMY, Franck, SCHMOECKEL, Mathias (eds.). *Der Einfluss der Kanonistik auf die Europäische Rechtskultur*. Bd. 4. Prozessrecht. Kolín, Výmár, Vídeň: Böhlau Verlag, 2014, s. 307 an.

4. Sběrka rukopisů olomoucké kapitulní knihovny

4.1. Zpracování fondu

V souvislosti s poúnorovými změnami v oblasti archivní správy, mezi které se řadí také vznik sítě krajských archivů, přešla sbírka kapitulní knihovny pod správu Archivu Kraje olomouckého, se sídlem v Janovicích u Rýmařova. Proběhly také pokusy o zpracování souboru, z nichž možno zmínit archivní brigádu pod vedením Františka Grause a Zdeňka Kristena, jíž výsledkem byla foliace a rozpis částí incipitů, explicitů a obsahů vybraných rukopisů,⁸³ nebo práci Metoděje Zemka ve spolupráci s Františkem Spurným a Jindřichem Šebánkem.⁸⁴ Poslední jmenovaný později ve své učebnici pomocných věd historických uvedl, že je to „svým způsobem patrně naše vůbec nejzajímavější sbírka rukopisná už proto, že je provenienčně nejjednotnější“.⁸⁵ Na tyto práce později navázali pražský profesor římského práva Miroslav Boháček a brněnský profesor středoevropských právních dějin František Čáda, spolupracující na soupisu právnických rukopisů nacházejících se v archivních, knihovních a muzejních sbírkách. Oba profesori byli blízkými přáteli, což dokládá především jejich rozsáhlá korespondence.⁸⁶ Pojil je také podobný osud, kdy oba museli opustit svá dosavadní pracoviště pro nepřízeň poúnorového režimu.

V letech 1955–1970 byli oba profesori stálými pracovníky poválečné Komise pro soupis a studium rukopisů Československé akademie věd,⁸⁷ která se, oproti svým předchůdkyním, neomezovala pouze na vydavatelskou činnost, ale své úsilí směřovala spíše směrem k samotné koordinaci výzkumu.⁸⁸ Ať už společně, či samostatně, oba profesori vypracovali množství katalogů, soupisů a studií, které dodnes tvoří základ pro další výzkum příslušných souborů a v nich obsažených děl. Mezi nimi např. soupis rukopisů Slezské studijní knihovny v Opavě, seznam rukopisů Univerzitní knihovny v Olomouci, soupisy zámeckých sbírek (Rájec nad Svitavou, Kynžvart), a pro olomouckou kapitulní knihovnu stěžejní Seznam rukopisů

⁸³ Z trojice v této práci blíže rozebraných procesních příruček byl do prací archivní brigády zahrnut rukopis C.O. 298. Za tuto informaci děkuji Mgr. Štěpánu Kohoutovi z olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě.

⁸⁴ KOHOUT, Štěpán. Vznik „Seznamu rukopisů olomoucké kapituly“ z roku 1961. StR, 2014, roč. 44, s. 322.

⁸⁵ ŠEBÁNEK, Jindřich. *Základy pomocných věd historických*. Sv. 1. Latinská paleografie. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1971, s. 38.

⁸⁶ MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 90, kart. č. 3–5; blíže: KOHOUT, Štěpán, op. cit., s. 319–356.

⁸⁷ ŠLECHTOVÁ, Alena, LEVORA, Josef (eds.). *Členové České akademie věd a umění 1890–1952*. Praha: Academia, 2004, s. 44, 51.

⁸⁸ BERAN, Jiří. Počátky soupisu rukopisů v Československé akademii věd. StR, 1995–1996, roč. 31, s. 120; HRADILOVÁ, Marta. Z nouze ctnost. Přínos absolventů Státní archivní školy pro českou kodikologii. *Paginae historiae*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 257.

Metropolitní kapituly v Olomouci, který byl publikován ve třetím svazku *Průvodce po archivních fondech*⁸⁹ roku 1961, a který tvoří základní orientační pomůcku k tomuto fondu.⁹⁰ Pomocnou rukou jim při tvorbě Seznamu byli zaměstnanci tehdejšího Státního archivu v Olomouci, především Jan Bistrický a Miloš Kouřil, kteří byli později přibráni jako externí spolupracovníci, přičemž dle dohody nesměla tato spolupráce narušit plánované úkoly archivu.⁹¹

4.2. Právnícké rukopisy

Nejlepším dokladem vysokého zájmu o právníckou literaturu na našem území je právě sbírka olomoucké kapitulní knihovny. Její bohatství se dlouhodobě těší chvále mezi všemi autory věnujícími se této tematice. Kromě právníckých rukopisů, které v této sbírce z hlediska celkového zastoupení tvoří druhou nejpočetnější skupinu, v ní jsou obsaženy rukopisy teologické, liturgické, diplomatické, naukové a literární povahy.⁹² V popředí však stojí zmíněná sbírka legistických a kanonistických rukopisů, která podle Miroslava Flodra neměla v českých zemích obdoby.⁹³ Týž autor se věnoval také analýze tohoto souboru z hlediska časové provenience jednotlivých rukopisů, z níž vyplývá, že právnícké rukopisy mají nejvyšší zastoupení mezi rukopisy pocházejícími z 13. století, kdy tvoří až 1/2 všech rukopisů.⁹⁴ Celá sbírka rukopisů měla v první polovině 15. století čítat více než 230 svazků.⁹⁵

Na tomto místě je však třeba připomenout, jak uvádí Kejř, že současné studie tohoto zaměření vycházející z dobových soupisů, testamentů a dalších pramenů poskytují jen neúplný obraz o někdejší bohatství středověkých sbírek, které byly mnohdy nenávratně ztraceny například důsledkem požárů či válek. V této souvislosti poukazuje na nepoměr mezi rukopisy dochovanými a rukopisy evidovanými ve středověkých soupisech, přičemž odhaduje, že se

⁸⁹ BOHÁČEK, Miroslav, ČÁDA, František, BISTRICKÝ, Jan (eds.). *Průvodce po archivních fondech. Sv. 3. Pobočka v Olomouci*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra, 1961, 185 s.

⁹⁰ Seznam prací, na kterých se podílel František Čáda je k dispozici v rámci projektu Bibliografie českých a slovenských právních historiků a romanistů The European Society for History of Law [cit. 8. srpna 2024]. Dostupné na: <http://www.historyoflaw.eu/czech/bibliografie.html>; k Miroslavu Boháčkovi možno uvést práci: KRÁKORA, Tomáš. *Kodikologické dílo prof. Dr. Miroslava Boháčka*. Bakalářská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2010, 45 s.

⁹¹ MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 460, kart. č. 10 (korespondence s Václavem Vojtíškem, č. j. 532/60 v Praze 26. května 1960).

⁹² FLODR, Miroslav. *Skriptorium olomoucké. K počátkům písařské tvorby v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, s. 31–44.

⁹³ FLODR, Miroslav. *Skriptorium olomoucké.*, s. 34.

⁹⁴ FLODR, Miroslav. *Skriptorium olomoucké.*, s. 41–42.

⁹⁵ FLODR, Miroslav. *Skriptorium olomoucké.*, s. 33.

do dnešních dní v domácích archivech zachovalo maximálně 10 % obsahu někdejších knihoven.⁹⁶

Základní orientační pomůcka k fondu rukopisů olomoucké kapitulní knihovny, již zmíněný Seznam rukopisů, uvádí 635 inventárních jednotek a 610 kusů, přičemž nejstarší rukopisy pocházejí z 11. století.⁹⁷ Boháčkův seznam právnických děl⁹⁸ obsahuje 247 položek. Mezi *pozoruhodnými právními rukopisy* lze nalézt již zmíněné předgraciánovské sbírky i glosované legistické a kanonistické texty, především italského a francouzského původu. Mezi nimi lze zmínit například Accursiův aparát k Justiniánově kodexu či Digestům, předaccursiovskou glosu k *Digestum novum*, nebo glosovaný Gratianův dekret. Zastoupena jsou také díla významných autorů jako Wilhelm Durand, Johannes Andreae, Bartholomeus Brixensis, Guido de Baisio či papež Innocenc III. Sbírkou obsahuje také soubory práva magdeburského, městského práva brněnského či jihlavského, rukopis *Ius regale montanorum*, nebo opisy Tovačovské knihy.⁹⁹

4.3. Rukopisy procesního zaměření ve sbírce olomoucké kapitulní knihovny

Rukopisy spojené s procesní tematikou se ve sbírce olomoucké kapitulní knihovny nacházejí v několika podobách. Kromě procesních příruček šlo také o stylistické pomůcky určené pro právní a kancelářskou praxi. Půjde zde i o formulářové sbírky, které pocházejí z prostředí salcburské, vratislavské, ostříhomské, pražské, ale také olomoucké diecéze.¹⁰⁰ Formulářové sbírky měly v některých případech blízko k procesním pojednáním, neboť byly, jak popisuje Emil Ott, někdy doplňovány o dogmatické úvody a teoretická vysvětlení.¹⁰¹ Rozšířenou praktickou pomůckou byla např. *Practica iudicialis notariorum et procuratorum* jejíž rukopis z 15. století obsahuje kodex C.O. 214¹⁰², a která je souborem formulářů

⁹⁶ KEJŘ, Jiří. Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích. StR, 1985, roč. 24, s. 18.

⁹⁷ BOHÁČEK, Miroslav, ČÁDA, František. *Průvodce po archivních fondech*, s. 56.

⁹⁸ BOHÁČEK, Miroslav. *Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny olomoucké*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, s. 74 an.

⁹⁹ K bližšímu popisu sbírky právnických rukopisů lze odkázat na zmíněný Seznam rukopisů a výše citované práce Jiřího Kejře, Miroslava Boháčka či Miroslava Flodra. Dále zejm.: BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích. StR 1971, roč. 10, 1971, s. 1–63.

¹⁰⁰ BOHÁČEK, Miroslav, ČÁDA, František. *Průvodce po archivních fondech*, passim.

¹⁰¹ OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvláště, s. 366.

¹⁰² *Practica* se nachází ve sbírce Vědecké knihovny v Olomouci (f. Sbírká prvotisků, sign. II 47878), původem z františkánského konventu Svaté Trojice v Kroměříži; LOUDA, Jiří. *Soupis prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, č. 107.

doplňených o podrobnější rozbor osvětlující průběh procesu.¹⁰³ Autorem tohoto díla určeného pro notářskou a advokátní praxi je Johannes Petrus de Ferraris.

Z dalších rukopisů procesního zaměření se ve sbírce nacházejí procesní spisy jejichž autorem je Johannes de Deo, mezi které se řadí *Liber iudicium* a *Cavillationes*, popisující proces ve čtyřech knihách.¹⁰⁴ Zmínku zasluhuje také *Tractatus exceptionum*¹⁰⁵ papeže Innocence IV., věnující se procesním námitkám. Dále to jsou *Liber fugitivus*¹⁰⁶ již autorem je Nepos de Monte Albano, Odofredův spis *Summula de positionibus*,¹⁰⁷ *Summa minorum*¹⁰⁸, nebo *Defensorium iuris*.¹⁰⁹ Z procesních příruček se ve sbírce nacházejí dva exempláře *Specula iudiciale*.¹¹⁰ Součástí sbírky jsou také *additiones*, jejichž autory jsou Baldus de Ubaldis¹¹¹ a Johannes Andreae.¹¹² *Speculum* bylo hojně šířeno také prostřednictvím tisků, přičemž jeden z prvotisků italské provenience, odkoupený roku 1610 od premonstrátského kláštera v Zábrdovicích, se nachází také ve sbírce Vědecké knihovny v Olomouci.¹¹³

Dalším pozoruhodným dílem, které je ve sbírce obsaženo je tzv. Liber Belial¹¹⁴ s incipitem *Consolatio peccatorum seu processus Luciferi contra Iesum*, jehož autorem je kanonista a italský biskup Iacobus de Theramo. Tento traktát popisuje průběh procesu na příběhu v němž je Satanem s ďábly žalován Ježíš Kristus za to, že sestoupil do pekel, aby vysvobodil duše z předpekli. Soudu postupně předsedají král Šalomoun a patriarcha Josef, a s různými úlohami v procesu vystupují další biblické a historické postavy jako Mojžíš, Aristoteles, císař Augustus či proroci Izaiáš a Jeremiáš. Tento příběh má mít také politický podtext v souvislosti s velkým západním schizmatem.¹¹⁵ Tato díla, pro něž se vžilo označení

¹⁰³ SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die geschichte der quellen und literatur de canonischen rechts von Gratian bis auf die gegenwart*. Sv. II. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1877, s. 294.

¹⁰⁴ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 199.

¹⁰⁵ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 298.

¹⁰⁶ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 209.

¹⁰⁷ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 40.

¹⁰⁸ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 144: *Summa casuum tam de facto quam de usu curiae*.

¹⁰⁹ C.O. 298.

¹¹⁰ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 38 a v iluminovaném provedení tamtéž v C.O. 42; k rukopisu C.O. 42 blíže: KOHOUT, Štěpán. *Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc: soupis iluminací (10.–18. století)*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2001, s. 17.

¹¹¹ ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 212: *Additiones super Speculo Duranti*.

¹¹² ZAO, f. Sbíрка rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 41: *Additiones ad Speculum iudiciale Guillelmi Duranti*.

¹¹³ VKOL, f. Sbíрка prvotisků, sign. III 47722.

¹¹⁴ C.O. 298.

¹¹⁵ VINCI, Stefano. Liber Belial. A Vademecum for Roman-Canonical Procedure in Europe. *Forum Historiae Iuris*, 12. února 2015 [cit. 8. srpna 2024]. Dostupné na: <https://forhistiur.net/2015-01-vinci/>.

jako *processus sathanae* vznikala zejména v období mezi 12.–16. stoletím¹¹⁶ a byla velmi oblíbená, o čemž svědčí dochované rukopisy napříč evropskými sbírkami.¹¹⁷ Dalším zástupcem tohoto žánru je např. *Processus Satanae contra genus humanum*, jehož exemplář se nachází ve sbírce prvotisků Vědecké knihovny v Olomouci¹¹⁸, pocházející ze sbírky olomouckých kapucínů. Detailněji se těmito *satanskými procesy* a jejich významu pro kanonický proces zabýval Ott.¹¹⁹

Za zmínku stojí také kodex C.O. 40, v němž se nachází úryvek s incipitem *Ad summariam noticiam consueti cursus causarum*, za jehož autora je v rukopisu označen Martinus de Fano. Podle Boháčka byl tento původní text následně doplněn jiným písařem, a v konečném důsledku je tak Martinovo *ordo iudiciarius* zachováno z hlediska rozsahu titulů úplně, místy však v odlišném znění, než které měl Boháček k dispozici v podobě Wahrmondovy edice.¹²⁰ Týž autor dále upozorňuje na anonymní traktát nacházející se v témže kodexu, který je označen jako *Tractatus de citationibus*, s incipitem *Quoniam citacio est origo et fundamentum totius iudicii*, který dle citovaných pramenů chronologicky řadí do druhé poloviny 13. století, přičemž rukopis samotný podle něj pochází z období přelomu 13. a 14. století. Jeho obsahem je pojednání o institutu citace, nicméně podle Boháčka se vzhledem k rozsahu traktovaných procesních otázek jedná o velmi komplexní dílo. Ve svých materiálech jej označuje jako *anonymní ordo iudiciarius*.¹²¹ Významným zástupcem procesních děl je též *Ordo iudiciarius Aegidii de Fuscariis*.¹²² Ve sbírce se nacházejí exordia z posledních kapitol tohoto spisu. Z dalších procesních traktátů to pak jsou dva rukopisy *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“* a dále rukopisy *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* a *Processus iudiciarius „Rex pacificus“*, o kterých bude blíže pojednáno v následujících kapitolách.

¹¹⁶ *ibidem*.

¹¹⁷ Blíže: BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 45.

¹¹⁸ VKOL, f. Sbírká prvotisků, sign. 300111 d.

¹¹⁹ OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvlášť, s. 358–371.

¹²⁰ WAHRMUND, Ludwig. *Der ordo iudiciorum des Martinus de Fano*. Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter. Bd. I., Heft VII. Innsbruck: Wagner'schen universitäts-buchhandlung, 1906, 26 s.

¹²¹ MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5.

¹²² ZAO, f. Sbírká rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc, sign. C.O. 324: *Exordia compilata per dominum Egidium de Fuscariis de Bononia*.

5. Procesní příručky

Následující část této práce bude věnována žánru, pro který se vžil název *ordines iudicarii*. Tohoto pojmu je užíváno také pro označení jasně vymezených procesních pravidel, která ve svém souhrnu tvoří „soudní pořádek“ (*ordo iudiciorum, ordo iudiciarius, ordo iuris*).¹²³ V našem prostředí jsou tato díla známa pod souhrnným označením jako procesní příručky. Jejich podstatou je osvětlení průběhu řízení chronologickým způsobem, jak uvádí Heikki Pihlajamäki „od a do Z“.¹²⁴ Co do rozsahu traktované látky Wiesław Litewski rozlišuje *ordines v širším smyslu*, mezi které řadí některá tematicky zaměřená díla, věnující se konkrétnímu institutu nebo konkrétní části procesu, a *ordines v užším smyslu*, které zahrnují komplexní popis procesu a končí buď vydáním rozsudku, nebo nadto obsahují také výkon rozhodnutí, odvolání či uvedení v předešlý stav.¹²⁵

Účelem sepisování těchto příruček bylo poskytnout pomůcku, která by vyhovovala potřebám každodenní právní praxe a současně poskytovala určitý teoretický základ. Josef Pejška v této souvislosti uvádí, že šlo o *vodítka církevním soudcům*.¹²⁶ Ostatně jeden z nejnámějších traktátů *Ordo iudiciarius magistri Tancredi*¹²⁷ je uvozen slovy, že se jedná o spis podle něhož se „...žalobce může připravit k žalobě, žalovaný k obraně a soudce k vyslechnutí, vyšetření a rozhodnutí případu.“¹²⁸ Zmíněné *Speculum iudiciale* pak mělo být podle jeho autora Wilhelma Duranda určeno „...každému, nehledě na jeho odbornou zdatnost, z něžž pak učiní pečlivého soudce, právníka či vzdělaného notáře.“¹²⁹ Na tomto místě může být zmíněn i traktát domácí provenience *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* a jeho autor Mikuláš Puchník, u něžž Dominik Budský tvrdí, že pohnutku k sepsání tohoto traktátu praktického rázu mu poskytl právě přechod z akademického prostředí do praxe pražského oficiála, kdy sám mohl z vlastní zkušenosti pocítit nedostatek pomůcky tohoto typu.¹³⁰ Byly

¹²³ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 37.

¹²⁴ PIHLAJAMÄKI, Heikki. *Summoning to Court*, s. 549.

¹²⁵ LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*. Sv. I, s. 18 an.

¹²⁶ PEJŠKA, Josef. *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*. Sv. 1. Ústavní právo církevní. Oboříště: nákl. vl., 1932, s. 83.

¹²⁷ Následující text pochází z edice: BERGMANN, Friedrich (ed.). *Pilii, Tancredi, Gratiae Libri De Iudiciorum Ordine*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1842, s. 87 an.

¹²⁸ ... *quo actor ad agendum, reus ad defendendum, et iudex ad causam audiendam, examinandam, ac diffiniendam instrei valeant...*

¹²⁹ PENNINGTON, Kenneth. Introduction to the Courts. In: HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*, s. 152; *Hoc autem solum assero audacter quod huius sollers inspectio quemvis quantumlibet inexpertum peritum, iudicem cautum causidicum et tabularium efficiet eruditum.*

¹³⁰ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*. Praha: Karolinum, 2016, s. 29–30.

však využívány také jako učební pomůcky, což tž autor předpokládá právě u Puchníkovy *Processu*.¹³¹

Pennington k raným procesním traktátům z období 12. a počátku 13. století dodává, že jsou o poznání méně sofistikované než pozdější díla, což přičítá právě skutečností, které budou blíže rozebrány v následující kapitole, a sice že pojednání z tohoto období byla určena především pro praxi, nikoliv pro výuku, zatímco pozdější procesní literatura v některých případech nabývala spíše akademičtějšího rázu.¹³²

5.1. Vývoj procesních příruček v období středověku a raného novověku

Kořeny procesních traktátů sahají až do 11. století, do oblasti severní Itálie, kde se objevují systematické pokusy o osvětlení procesních zásad. Tato starší díla, která uvádí Litewski jsou pravděpodobně produkty lombardské školy z první poloviny 11. století, přičemž autorem neměl být právník, ale mistr svobodných umění.¹³³ Mezi nejstarší známé *ordines* je některými autory řazeno dílo s incipitem *Carissimo amico ac domino A.*, pocházející pravděpodobně z třicátých let 12. století. Jeho autorem je Imeriův žák a jeden z boloňské čtveřice *quatuor doctores* Bulgarus. Iniciátorem a současně adresátem tohoto listu byl papežský kancléř Aymericus, který se na svého přítele Bulgara obrátil se žádostí o poskytnutí souhrnu procesních pravidel pro praktické účely papežské kurie.¹³⁴ Dominanci italských spisů v následujících staletích doplňují traktáty z francouzského, německého, španělského či anglo-normanského prostředí.¹³⁵ Na popularitě tento žánr získává v období po IV. lateránském koncilu a vydání Liber Extra papeže Řehoře IX. (1234).

Jak uvádí Litewski, starší *ordines* byly díly z převážné části legistickými, což souvisí také s osobami jejich autorů, kterými byli ve starších dobách osobnosti jako Bulgarus, Pillius či Azo. Jejich díla jsou podle Penningtona především vyjádřením úsilí porozumět římskému kogničnímu procesu.¹³⁶ Prvky kanonického práva však postupně pronikají i do procesních pojednání, ve větší míře především ve druhé polovině 12. století a počátku století následujícího.

¹³¹ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 43.

¹³² PENNINGTON, Kenneth. The Jurisprudence of Procedure. In: HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2016, s. 158–159.

¹³³ LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*. Sv. I., s. 20.

¹³⁴ *ibidem*.

¹³⁵ LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*. Sv. I., s. 20–33.

¹³⁶ PENNINGTON, Kenneth. The Jurisprudence of Procedure, s. 131.

Ke vztahu *ius civile* a kanonického práva se ve svém traktátu z počátku 13. století vyjádřil Tancredus, žák Azona a mistr kanonického práva v Boloni, který uvádí, že *ius civile* má být aplikováno před církevními orgány za předpokladu, že není v rozporu s kánony (... *et ubi leges sacris canonibus non repugnant*). Sám ve svém díle odkazuje např. na Digesta, Gratianův dekret a kánony IV. lateránského koncilu.

Zmíněný Tancredův traktát, známý jako *Ordo iudiciarius magistris Tancredi* (1216) je patrně nejvlivnějším procesním dílem své doby. Pirmin Spieß jej označuje jako vrchol učeného procesu.¹³⁷ Traktát měl sepsat pro neustávající žádosti svých kolegů („*carissimi socii*“). Jeho *ordo* lze rozdělit do čtyř částí. První část se věnuje osobám vystupujícím před soudem, druhá část obsahuje úkony předcházející litiskontestaci, třetí část se zabývá samotným procesem a čtvrtá část se věnuje vydání rozhodnutí, exekuci, odvolání a uvedení v předešlý stav. Tancredovo dílo bylo následně hojně opisováno, několikrát revidováno a šířeno napříč Evropou. Jeho části byly následně přejímány do pozdějších příruček a kompilací, čímž se jeho vliv šířil a upevňoval v právní praxi evropských zemí.

Koncem 13. století úředník papežské kurie a biskup z Mende, Wilhelm Durand dokončuje své dílo *Speculum iudiciale*, za něž si v budoucnu, kromě přezdívky *Speculator*, vyslouží označení za nejvýznamnějšího a nejvlivnějšího procesualistu 13. století,¹³⁸ či dokonce zakladatele procesního práva.¹³⁹ Jeho traktát se stává velmi populární, a to i díky *additiones*, jejichž autory jsou Johannes Andreae a Baldus de Ubaldis. Tyto *additiones* jsou neméně významné než samotné Durandovo dílo, protože jej udržely aktuálním i pro následující staletí.¹⁴⁰ Jde o traktát kompilační povahy, přičemž sám Durand odkazuje jen na část svých předchůdců, z jejichž prací čerpal. *Speculum* se skládá z úvodu a čtyř knih. Kniha první se zabývá osobami vystupujícími před soudem, následující dvě knihy se věnují samotnému procesu (kniha druhá ve věcech civilních, kniha třetí ve věcech trestních). Čtvrtá kniha obsahuje sbírku formulářů.¹⁴¹

Procesní traktáty, ať už šlo o díla více či méně komplexní, zůstaly součástí právní literatury až do konce 17. století. Jak tvrdí Pennington, v období pozdního středověku a raného

¹³⁷ SPIEB, Pirmin. *Ordo iudiciarius antequam*. In: SPIEB, Pirmin (ed.). *Palatia historica. Festschrift für Ludwig Anton Doll zum 75. Geburtstag*. Mainz: Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte, 1994, s. 156.

¹³⁸ PENNINGTON, Kenneth. *The Jurisprudence of Procedure*, s. 155.

¹³⁹ ČERNÝ, Miroslav. Vilém Duranti. Hlavní představitel středověké procesní nauky. RCP, 2012, roč. 17, č. 52, s. 25

¹⁴⁰ Blíže: ČERNÝ, Miroslav. Vilém Duranti, s. 28–29.

¹⁴¹ ČERNÝ, Miroslav. Vilém Duranti, s. 26–27.

novověku se pozornost právníků soustředila na trestní řízení a obsáhlá pojednání o částech *ordo iudiciarius*.¹⁴² Zájem o některé ze starších traktátů však neustává ani v tomto období, což je případ nejen výše uvedeného *Specula*, ale také *Liber Belial*, které je věnována pozornost ještě v 17. století, a to navzdory skutečnosti, že byla zakázána tridentským koncilem.¹⁴³ V 16. století byla oblast procesualistiky ovlivněna díly autorů jako Josephi Mascardi a Jacobus Menochio.¹⁴⁴ Z 16. století pochází také *Tractatus de ordine iudiciorum*, jehož autorem je Robertus Maranta.¹⁴⁵ Díla těchto autorů se nacházejí také v domácích sbírkách.

5.2. Procesní příručky v českých zemích

Tématu rozšíření tohoto žánru v českých zemích se věnuje zejména starší literatura, a to jak z pohledu fyzického rozšíření rukopisů, kdy jsou k dispozici studie, které poskytují informace o přítomnosti rukopisů ve středověkých sbírkách, vycházející z historických soupisů či jiných historických pramenů, tak částečně z pohledu aktuálního uložení dochovaných rukopisů v domácích archivech. Další skupinu pak tvoří práce, které se věnují jejich rozšíření z hlediska vlivu na domácí právní praxi a prameny.

První skupinu zastupují zejména Boháček a jeho studie *K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích*,¹⁴⁶ na kterého následně navázal Kejř, mimo jiné svou prací *Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích*.¹⁴⁷ Druhou skupinu reprezentuje např. Čáda, věnující se komparaci *Ordo iudiciarius* „*Antequam dicatur*“ s úryvkem Práv zemských Ondřeje z Dubé.¹⁴⁸ Čáda dovozuje také úzkou souvislost Řádu práva zemského s těmito příručkami, přičemž tuto tezi dále zobecňuje tak, že české právní knihy mají dva vzory, které vidí ve sbírkách případů zemského soudu a procesních příručkách podle vzoru kanonicko-právního.¹⁴⁹ Odborná veřejnost svou pozornost věnovala také čtvrté

¹⁴² PENNINGTON, Kenneth. *The Jurisprudence of Procedure*, s. 153.

¹⁴³ VINCI, Stefano. *Liber Belial. A Vademecum for Roman-Canonical Procedure in Europe*. *Forum Historiae Iuris*, 12. února 2015 [cit. 8. srpna 2024]. Dostupné na: <https://forhistiur.net/2015-01-vinci/>.

¹⁴⁴ PENNINGTON, Kenneth. *The Jurisprudence of Procedure*, s. 153.

¹⁴⁵ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 6.

¹⁴⁶ BOHÁČEK, Miroslav. *K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích*. *StR* 1971, roč. 10, 1971, s. 1–63.

¹⁴⁷ KEJŘ, Jiří. *Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích*. *StR*, 1985, roč. 24, s. 7–69.

¹⁴⁸ ČÁDA, František. *K recepci v českém právu*. *Právník*, 1932, roč. 71, s. 13–14; též: idem. *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1930, s. 39–41; idem. *Skladba českých právních knih z doby předhusitské*. *Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně*, 1928, roč. 7, s. 159–186.

¹⁴⁹ ČÁDA, František. *K recepci v českém právu*, s. 13–14.

části *Ius regale montanorum*.¹⁵⁰ Zmíněn může být také Jaromír Čelakovský, který hledá předobraz Rožmberské knihy v některém z *ordines*.¹⁵¹

Z hlediska rozšíření¹⁵² domácí prameny podávají zprávu o *Ordo iudiciarius magistri Tancredi*,¹⁵³ který se vyskytoval ve třech exemplářích, a to ve sbírkách knihovny dominikánského kláštera v Jablonném, koleje Národa českého a koleje Rečkovy. V pražské augustiniánské knihovně u svatého Tomáše se pak vyskytovalo zestručněné zpracování tohoto traktátu nazvané *Summa institutoria secundum Tancredum*.¹⁵⁴

*Speculum iudiciale*¹⁵⁵ se vyskytovalo ve sbírce koleje Karlovy, koleje Národa českého, knihovny kláštera ve Zlaté Koruně, olomoucké kapitulní knihovny a v soukromých sbírkách horšovského arcijáhna a pražského generálního vikáře Přibyslava Janova z Újezdce, faráře Tomáše u sv. Michala v Praze a pražského generálního vikáře Adama z Nežetic. O jednom z rukopisů je zmínka také v testamentu olomouckého probošta Pavla z Prahy.¹⁵⁶

Boháček dále podává zprávu o dvou rukopisech *Ordinarius parvus*,¹⁵⁷ nacházejících se ve sbírkách koleje Národa českého a kláštera ve Zlaté Koruně. Dále se vyskytují zprávy o *Ordo iudiciarius Aegidii de Fuscariis*,¹⁵⁸ jehož rukopis je doložen v záznamech koleje Karlovy,¹⁵⁹ *Ordo iudiciarius*¹⁶⁰ za jehož autora je označován Bartholomeus Brixiensis, jehož rukopis se nacházel v augustiniánském klášteře v Roudnici a *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“* (k jeho rozšíření blíže kap. 5.3.1.), přítomném v seznamu dominikánského kláštera v Jablonném.¹⁶¹

¹⁵⁰ VARCL, Ladislav et al. *Antika a česká kultura*. Praha: Academia, 1978, s. 196–197.

¹⁵¹ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Povšechné české dějiny právní*. 2. doplněné vydání. Praha: Bursík & Kohout, 1913, s. 16.

¹⁵² Následující odstavce vycházejí z výše citovaných studií Miroslava Boháčka a Jiřího Kejře. Na některých místech došlo k upřesnění lokalizace jednotlivých rukopisů vzhledem k jejich aktuálnímu uložení (tato místa jsou označena kurzivou).

¹⁵³ Boháček měl informace o jednom dochovaném, současně však neúplném, rukopisu ve sbírce rukopisů *Národní knihovny* (odd. latinské rukopisy, sign. IV A 5).

¹⁵⁴ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 31.

¹⁵⁵ Týž autor měl povědomí o třech rukopisech, z nichž dva se nacházejí ve sbírce olomoucké kapitulní knihovny a jeden ve sbírce rukopisů Národního muzea (sign. XII A 11).

¹⁵⁶ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 37.

¹⁵⁷ V Boháčkově práci je uveden rukopis, který se nachází ve sbírce *Národní knihovny* (odd. latinské rukopisy, sign. VIII G 5).

¹⁵⁸ Týž autor informuje o jemu známých pěti rukopisech, a to ve sbírce rukopisů pražské kapitulní knihovny (K 24), sbírce rukopisů Národního muzea (sign. XVII A 15), sbírce rukopisů *Národní knihovny* (odd. latinské rukopisy, sign. VIII G 21), sbírce rukopisů bývalé Universitní knihovny v Brně (R 584) a karlístejnského děkanství. Mimo ně zmiňuje také zde uvedený C.O. 324.

¹⁵⁹ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 35.

¹⁶⁰ Uveden je rukopis ve sbírce rukopisů Národního muzea pod sign. XVII B 9.

¹⁶¹ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 32.

5.3. Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“

Procesní traktát s incipitem *Antequam dicatur de processu iudicii* se ve sbírce kapitulní knihovny nachází ve dvou rukopisech. Jde o C.O. 298 (fol. 186v–193v) a C.O. 309 (fol. 180r–185r). V literatuře je znám pod vícero názvy, ať už jako *Ordo iudiciarius Antequam*, *Ordo iudiciarius Spirensis* (podle německého města Špýr, kde měl být r. 1260 přepracován), nebo *Summula antequam*.¹⁶² Autorství bylo dříve neprávem připisováno Johannu Andreae, nicméně tuto domněnku ve své disertační práci vyvrátil ve druhé polovině 19. století Ludwig von Rockinger.¹⁶³

Ordo iudiciarius Antequam neuniklo ani pozornosti domácích autorů, z nichž některé jejich práce byly uvedeny v předchozích kapitolách této práce. Opět zde půjde především o profesorskou dvojici Boháček–Čáda.¹⁶⁴ Z dalších autorů v tomto směru cenných prací mohou být jmenováni Hermann Rudorff,¹⁶⁵ Otto Riedner,¹⁶⁶ Linda Fowler-Magerl¹⁶⁷ nebo již zmíněný Pirmin Spieß.

5.3.1. Rozšíření a charakteristika

Šlo o jeden z nejrozšířenějších procesních traktátů své doby. Kromě německého prostředí byl velmi populární také v českých zemích, k čemuž Boháček dodává, že šlo o zřejmě nejoblíbenější příručku procesu v našem prostředí.¹⁶⁸ Současně ve své studii představil seznam jemu známých rukopisů, toho času se nacházejících v rukopisných sbírkách na našem území. V 90. letech minulého století vypracoval podrobný seznam jemu známých rukopisů také Spieß, vycházející z předchozího výzkumů Riednera a Fowler-Magerl.¹⁶⁹

¹⁶² SPIEB, Pirmin. *Ordo iudiciarius antequam*, s. 155 an.

¹⁶³ ROCKINGER, Ludwig von. *Ueber einen ordo iudiciarius, bisher dem Johannes Andreae zugeschrieben*. Mnichov: C. Wolf & Sohn, 1855, 55 s.

¹⁶⁴ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 32 an.

¹⁶⁵ RUDORFF, Hermann. Ueber den Processus juris des Johannes Andreae. *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, 1842, č. 11, s. 100–109.

¹⁶⁶ RIEDNER, Otto. *Das speierer Offizialatsgericht im dreizehnten Jahrhundert*. Špýr: Zechner'schen Buchdruckerei, 1907, 107 S.

¹⁶⁷ FOWLER-MAGERL, Linda. *Ordines Iudicarii and Libelli de Ordine Iudiciorum. From the Middle of the Twelfth to the End of the Fifteenth Century*. Turnhout: Brepols, passim.

¹⁶⁸ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 32.

¹⁶⁹ SPIEB, Pirmin *Ordo iudiciarius antequam*, s. 164–200.

U exemplářů ve sbírce rukopisů pražské kapituly¹⁷⁰ se informace obou autorů shodují, když oba uvádějí rukopisy C 109, K 12, K 14, K 28, I 39, I 40, O 72. V téže sbírce Kejř poukazuje na nepovšimnutý rukopis I 36.¹⁷¹ Shodně jsou uvedeny také dva rukopisy olomoucké kapitulní knihovny a rukopis klášterní knihovny v Oseku (*kat. č. 13*).¹⁷² Z rukopisů aktuálně uložených v Národní knihovně¹⁷³ se oba shodují co do rukopisů III D 16, I E 39, V E 28. Boháček nadto uvádí rukopis XI E 2 a rukopis ve sbírce Státního oblastního archivu v Třeboni (*A 3, kat. č. 5*).¹⁷⁴

V rukopisech uvedených ve Spießově seznamu jsou obsaženy také exempláře obsahující bohemikální jména a názvy. Zde jde například o rukopis Gdaňsk č. 1870 z přelomu 13. a 14. století (např.: *P. canonicus ecclesiae Olomucensis; villicus de Kolonia; H. commendator Oppaviae*).¹⁷⁵ Z dalších reálií se v rukopisu objevuje také Krnov. Tomuto rukopisu se detailněji věnoval Emil Steffenhagen.¹⁷⁶ Pozornost mu věnoval také Emil Ott.¹⁷⁷ Dalším bohemikálním rukopisem je rukopis Štýrský Hradec II 687 ze 14. století (např. *diocesis Pragensis*), který zohlednil Beda Dudík.¹⁷⁸ Na pozoruhodný rukopis upozorňuje Boháček, a to na již výše zmíněný O 72 ze sbírky pražské kapitulní knihovny, který měl být pořízen v Padově, obsahující vzorec „*Ego Iohannes, plebanus in C., auctoritate domini episcopi Olomucensis, ad petitionem domini H. citavi cives de V.*“¹⁷⁹

Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“ patří mezi *ordines*, které osvětlují celý průběh procesu, včetně odvolání. V první části se zaměřuje na charakteristiku soudního řízení a osobám vystupujícím před soudem. Po stručném shrnutí průběhu celého řízení traktát dále pokračuje přes jednotlivé fáze řízení, od citace přes litiskontestaci, až k vydání rozsudku. Poslední část je

¹⁷⁰ Blíže: PATERA, Adolf, PODLAHA, Antonín. *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské*. Část I. (A–E). Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, 514 s.; PODLAHA, Antonín. *Soupis rukopisů Metropolitní kapitoly pražské*. Část II. (F–P). Praha: Česká akademie věd a umění, 1922, 672 s.

¹⁷¹ KEJŘ, Jirí. Kanonistické doplňky k Soupisu rukopisů Metropolitní kapitoly pražské. *StR*, 1982, roč. 21, s. 30–31.

¹⁷² Rukopisy oseckého kláštera byly pod původními signaturami přemístěny do rukopisné sbírky Národní knihovny.

¹⁷³ Národní knihovna ČR, f. Sbírká rukopisů, odd. latinské rukopisy.

¹⁷⁴ Blíže: BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 32–33.

¹⁷⁵ SPIEß, Pirmin. *Ordo iudiciarius antequam*, s. 169.

¹⁷⁶ STEFFENHAGEN, Emil. Romanistische und canonistische Handschriften in Danzig. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 1872, roč. 10, č. 1, s. 300.

¹⁷⁷ SPIEß, Pirmin. *Ordo iudiciarius antequam*, s. 169.

¹⁷⁸ Blíže: SPIEß, Pirmin. *Ordo iudiciarius antequam*, s. 173.

¹⁷⁹ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 32–33.

zaměřena na odvolání. V podrobnostech lze odkázat na kap. 2.2. této práce, v níž je na základě tohoto traktátu nastíněn průběh řízení.

Traktát pochází z první poloviny 13. století, tedy z období, v němž byl sepsán také *Ordo iudiciarius magistri Tancredi*. Boháček v této souvislosti uvádí, že se jedná o zpracování celého procesu *podle Tancreda*, přičemž *Ordo iudiciarius Antequam* má podle něj svůj původ ve Francii.¹⁸⁰ Tato informace koresponduje s názorem Fowler-Magerl, podle níž má vycházet z revidované verze Tancredova traktátu.¹⁸¹ Spieß jej v této souvislosti nazývá *kleinen Tancred*.¹⁸²

5.3.2. Olomoucký rukopis C.O. 298

Kodex C.O. 298 je v materiálech nacházejících se v Boháčkově osobním fondu popsán jako *papírový kodex z 15. století, s rozměry 20 x 15 cm, v novodobé polokožené vazbě o 290 listech*.¹⁸³ Obsahuje několik dalších právnických rukopisů, mezi nimiž se nachází v této práci již zmíněný *Liber Belial*. Dále je to také spis domácí provenience s incipitem *Qualiter religiosi exempti extra monasteria consistentes se habeant ad episcopum et alior praelatos*, jehož autorem je bechyňský arcijáhen Boreš Maníkuv z Mrákotic (též z Prčice)¹⁸⁴, a který se týká postavení eximovaných řádů. Mimo to jsou obsažena dvě díla Johanna Andreae, a to *Casum sumarii decretalium* a *Summula Ioannis Andree super quarto libro Decretalium*. Zmínku zde zasluhuje také *Defensorium iuris Gerhardi Monachi*, spisy Alexandra z Roes, Jordana z Osnabrücku, Honoria z Autunu, papeže Innocence IV. a spisy věnující se kostnickému koncilu.

Rukopis *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*¹⁸⁵ se nachází na fol. 186v–193v. Je opatřen rubrikami, přičemž některé části textu jsou zvýrazněny podtržením. Místy obsahuje povětšinou jednoduché marginální poznámky (př. na fol. 186v *patronus*; fol. 187r *litis contestatio*; fol. 190v *ecclesiastico*). Orientaci v textu napomáhají červené iniciály velikosti 2–3 řádků a paragrafy. Souvislý text traktátu je přerušen na fol. 191v. Na tomto místě se nachází

¹⁸⁰ *ibidem*.

¹⁸¹ FOWLER-MAGERL. *Ordo iudiciorum et ordo iudiciarius. Begriff und Literaturgattung*. Ius Commune–Sonderhefte. Sv. 19. Frankfurt nad Mohanem: Vittorio Klostermann, 1984, s. 152.

¹⁸² SPIEB, Pirmin. *Ordo iudiciarius antequam*, s. 160.

¹⁸³ MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5.

¹⁸⁴ Blíže: ZELENÝ, Rostislav, KADLEC, Jaroslav. Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349–1419). *AUC-HCP*, 1978, roč. 18, s. 71–73.

¹⁸⁵ Při tvorbě tohoto popisu bylo krom uvedeného rukopisu pracováno s materiály nacházejícími se v osobním fondu Miroslava Boháčka: MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5.

vložený text, na který je upozorněno „*Non pertinet ad continuacionem precedentis*“. Mění se také písařská ruka (srov. fol. 191v–192r). Vložený text je uvozen odkazem na druhého římského krále Numu Pompilia („*Item si canonum est papa conditor, verus legum imperator est Numa Pompilius, qui Romulo successit*“). Jak napovídá tento úvod, text obsahuje římskoprávní texty, mezi nimiž je identifikovatelný text mající původ v Justiniánových institucích (konkrétně Just. Inst. 1. 1. 3.) či Celsovo *ius est ars boni et aequi*. Text *Ordo iudiciarius* „*Antequam dicatur*“ je zachován vcelku, kdy po tomto přerušení pokračuje na fol. 192v.¹⁸⁶ Formuláře, které jsou jeho součástí obsahují také některé místní realie, mezi nimiž zejm. na fol. 187v: *B. dei gratia decanus ecclesiae Olomucencis ... Johannes episcopus* [forma citationis cum delegatione apostolica].

5.3.3. Olomoucký rukopis C.O. 309

Další rukopis se nachází v kodexu C. O. 309. Boháček kodex popisuje jako „*Papírový kodex XV. století značky C.O. 309, původní vazba, dubová prkénka potažená hnědou odřenou kůží s vypalovanými linkami a se zbytky kovových ozdob a spon. Vnější formát 21,5 x 14, 5 cm, 202 listů, svázání nejméně dvou původně samostatných částí.*“¹⁸⁷ Na kolofonu je uvedeno jméno Johannes Lupus de Oppavia, přičemž jde o opavského oltářníka Johanna Wolfa, který je blíže identifikován na fol. 1r (*Iohannis Wolff, altariſte Oppaviensis*). Mimo sbírku rukopisů olomoucké kapitulní knihovny se jeho jméno nachází také na kolofonu rukopisu M II 176 ve sbírce rukopisů Vědecké knihovny v Olomouci.¹⁸⁸ Podle Boháčka byl příslušníkem olomoucké diecéze.¹⁸⁹ Ke spojení kodexu mělo dojít nejdříve roku 1458 (fol. 178r).¹⁹⁰

V kodexu se dále nachází rukopis traktátu Mikuláše Puchníka *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, o kterém bude pojednáno v následující kapitole. Oba traktáty byly podle Boháčka psány stejným písařem, u kterého předpokládá německou etnicitu pro jeho specifické zaměňování hlásek.¹⁹¹ Dalším dílem, které je v kodexu obsaženo je anonymní *Apparatus ad Summam Henrici de Merseburg*. Následují výpisky ze synodálních statut

¹⁸⁶ MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5.

¹⁸⁷ BOHÁČEK, Miroslav. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*. In: BERAN, Jiří (ed.). *Akademiku Václavu Vojtiškovi k 75. narozeninám*. Praha: Archiv ČSAV, 1958, s. 5–6.

¹⁸⁸ PODRAZILOVÁ, Jana. *Soupis kolofónů knihoven benediktinů v Rajhradě, mikulovské dietrichsteinské, františkánů v Dačicích a Vědecké v Olomouci*. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2010, s. 60; VKOL, f. Sbirka rukopisů, sign. M II 176: *Roberti Holcoti O.P. Postilla super librum Sapientiae* (s uvedeným rokem 1457).

¹⁸⁹ BOHÁČEK, Miroslav. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, s. 5–6.

¹⁹⁰ ibidem.

¹⁹¹ BOHÁČEK, Miroslav. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*. s. 29.

olomoucké diecéze, která pocházejí z období episkopátů Konráda I. Bavora (1317–1326) a Jana VII. Volka (1334–1351).

Text *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“* je úplný. K segmentaci textu je využito rubrik, paragrafů a červeně psaných iniciál velikosti 2–3 řádků. Některé pasáže jsou zvýrazněny podtržením. *In margine* se v rukopisu nacházejí dodatečně připojené rubriky. Z místních jmen se ve formulářích nachází např. na fol. 180v: *H. dei gratia decanus maioris ecclesiae Coloniensis* [forma citationis cum delegatione apostolica].

5.4. Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem

Jedná se o nejznámější procesní traktát domácí provenience, a to především díky pracím Miroslava Boháčka, následovaných příspěvky a monografií Dominika Budského, věnující se jak osobě jejího autora, tak samotné příručce, kterou zpřístupňuje ve formě kritické edice.¹⁹² Budského edice sestává z mnichovského rukopisu, jenž tvoří základ textu, který je doplněn o rukopisy Vratislav BU II O 1 (v závěrečné části je použit jako základní text), Krakov 326, Vratislav Ossolineum 1628/1 a Lipsko 922.¹⁹³ Rukopis Olomouc C.O. 309 do zmíněné edice nebyl zahrnut neboť neodpovídá autorem zvolenému období přelomu 14.–15. století. Strojopisná a částečně také rukopisná transkripce olomouckého rukopisu se nachází v osobním fondu Miroslava Boháčka.¹⁹⁴

5.4.1. Mikuláš Puchník

Autorem tohoto traktátu je pražský oficiál a generální vikář Mikuláš Puchník. Byl absolventem pražského vysokého učení, na němž později sám pedagogicky působil. V tomto období na univerzitě působí také Kuneš z Třebovle, Bohuslav z Krnova či Jiří z Boru.¹⁹⁵ Se svými přednáškami zde hostuje také Ubertus z Lampugnana.¹⁹⁶ Puchník konal lektury z Klementin a Liber Sextus.¹⁹⁷ Mimo své univerzitní působení zastával celou řadu církevních úřadů. Jejich kompletní výčet by byl velmi obsáhlý, neboť byl známým mnohoobročníkem

¹⁹² BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnické dílo*, s. 114 an.

¹⁹³ K jednotlivým rukopisům: idem. *Mikuláš Puchník. Život a právnické dílo*, s. 63 an.

¹⁹⁴ MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 766, sign. II. g) 6, kart. č. 32.

¹⁹⁵ OTT, Emil. O osudech právních studií při universitě Karlo-Ferdinandské. *Právnick*, roč. 26, s. 7.

¹⁹⁶ K jeho osobě: ČERNÝ, Miroslav. Ubertus z Lampugnana – právník mezi Prahou a Milánem. In: KRAFL, Pavel (ed.). *Sacri canones servandi sunt*, s. 385–389.

¹⁹⁷ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnické dílo*, s. 29.

(„*Nicolaus Puchnik, nullatenus et omnitenus ecclesiarum canonicus*“) ¹⁹⁸. Na samém sklonku života, r. 1402, byl zvolen pražským arcibiskupem. Svě intronizace se však nedožil, neboť ještě téhož roku zemřel.

V osobě Mikuláše Puchníka tak dochází k propojení vědomostí předávaných mezi pražskými učenci, znalostí církevních poměrů a praktické činnosti úřadu pražského oficiála a generálního vikáře. Jeho kvality v souvislosti s *Processem Boháček* shrnuje jako „*bezpečná znalost církevního práva i kanonické nauky, kterou dovede i ve stručnosti zhuštěně, ale výstižně podati.*“ ¹⁹⁹

5.4.2. Rozšíření a charakteristika

Sepsání *Processu* je předpokládáno v období od února 1386 do října 1389. ²⁰⁰ Budskému (2016) bylo známo 14 rukopisů, přičemž v domácích archivech se nachází pouze olomoucký rukopis C.O. 309. Další rukopisy se aktuálně nacházejí v Německu (Berlín, Eisleben, Lipsko, Rostock, dva exempláře v Mnichově), Rakousku (dva exempláře ve Štýrském Hradci), Polsku (Krakov, po dvou rukopisech ve Vratislavi a Gdaňsku). Znáám je také rukopis, který se nacházel v Královci, a který Budský označuje jako nezvěstný. ²⁰¹ O analýzu filiačních vztahů se před Budským pokoušel již Boháček, který měl k dispozici jen omezené množství rukopisů. Mimo rukopis olomoucký také rukopisy pocházející z Lipska, Královce a Gdaňsku, o němž získal informace při spolupráci s Adamem Vetulanim. ²⁰² Ve své práci však čerpá především ze sekundární literatury, zejména práce Muthera. ²⁰³

Processus popisuje průběh procesu od citace, přes litiskontestaci až po vydání rozsudku a případné odvolání. Na závěr obsahuje také pojednání o ukládání trestu exkomunikace v důsledku kontumace. Věnuje se také sněti exkomunikace, včetně sněti *post mortem*. Budský traktát rozděluje na 26 kapitol, odpovídajících kapitolám olomouckého rukopisu C.O. 309. Neobsahuje ucelená teoretická pojednání o soudním řízení a osobách vystupujících před

¹⁹⁸ Blíže: TADRA, Ferdinand (ed.). *Soudní akta konzistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis)*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896, s. VIII–IX.

¹⁹⁹ BOHÁČEK, Miroslav. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, s. 5–35.

²⁰⁰ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 14.

²⁰¹ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 77.

²⁰² Vzájemná korespondence obou profesorů: DZIURZYŃSKA, Ewa, ŠUMOVÁ, Martina. *Korespondencja Adama Vetulaniego z Miroslavem Boháčkiem*. Kraków: Polska Akademia Umiejetności; Polska Akademia Umiejetności, Masarykův ústav a Archiv AV ČR; Archiwum Nauki PAN i PAU, 230 s.

²⁰³ MUTHER, Theodor. *Zur Geschichte des römisch-canonischen Prozesses in Deutschland*. Rostock: Universitäts-Buchdruckerei von Adler's Erben, 1872, 82 s.

soudem, jako tomu je v ostatních traktátech zmíněných v této práci, ale začíná konstatováním, že citace je základem *ordinis iudiciarii*, a proto je třeba se jí zabývat na prvním místě. I na tomto úvodu lze demonstrovat, že jde o příručku určenou primárně pro každodenní praxi. Budský dodává, že Puchníkův traktát je v tomto ohledu mezi ostatními procesními traktáty jedinečným dílem, přičemž jeho *názornost a praktičnost* považuje za významnou přednost oproti ostatním *ordines*.²⁰⁴

Puchníkův traktát je dále cenný pro zachycení soudních obyčejů (*mores, consuetudines*), kterým se blíže věnoval Budský, byť, jak týž autor uvádí, mezi dochovanými prameny pocházejících z organické činnosti pražského oficialátu bohužel dosud nebyly nalezeny materiály, které by byly vhodné pro reflexi těchto obyčejů.²⁰⁵ Příkladem takového obyčeje je situace, kdy žalovaný odmítne složit přísahu (*iuramentum calumpnie*). *Processus*, obdobně jako *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*, uvádí, že v případě, kdy žalobce odmítne složit přísahu, ztrácí možnost dále vést spor (*cadit a causa*). V případě žalovaného se na něj hledí, jako by se k uvedeným skutečnostem přiznal (*pro confesso habere*). Dle pražského obyčeje má být žalovaný nadto exkomunikován (*de more autem consistorii Pragensis est, quod reus nolens iurare excommunicatur*).²⁰⁶

5.4.3. Olomoucký rukopis C.O. 309

S bližším rozbořem tohoto kodexu lze odkázat na kap. 5.3.3. této práce, věnující se rukopisu *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*, který se nachází v témže kodexu. Boháček rukopis *Processu* chronologicky řadí do roku 1421, nebo krátce poté.²⁰⁷ Jak bylo uvedeno výše, rukopisem se zabývali Boháček s Budským, avšak zmínit je třeba také Zdeňku Hledíkovou, která olomoucký rukopis využila za účelem výzkumu možných stylistických podobností s formulářovou sbírkou z prostředí pražské diecéze z druhé poloviny 15. století a procesními akty z první poloviny téhož století.²⁰⁸

²⁰⁴ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 46–47.

²⁰⁵ idem. Obyčejové právo v kanonickém procesu v Praze na sklonku 14. století. PHS, 2015, roč. 43, s. 246.

²⁰⁶ idem. Obyčejové právo v kanonickém procesu v Praze na sklonku 14. století. PHS, 2015, roč. 43, s. 246–247.

²⁰⁷ BOHÁČEK, Miroslav. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, s. 6.

²⁰⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Z diplomatické praxe pražského oficialátu ve 2. polovině 14. století. SAP, 1972, roč. 22, s. 135–161.

Z hlediska segmentace je text opatřen rubrikami, některé pasáže jsou zvýrazněny podtržením. Rukopis²⁰⁹ obsahuje také několik marginálních glos, a to na fol. 187r. Boháček zde upozorňuje na zkratku *ss^c*, resp. *ss^e* (*scilicet*), která se nachází při složitějších právních obratech, což může ukazovat buď na soukromé poznámky osoby neznalé práva nebo užití rukopisu v univerzitním prostředí.²¹⁰ Současně upozorňuje na *jazykové čechismy*, jako užívání *pecunie* namísto *pecunia*. Budský dává na vědomí, že z rukopisů, které měl k dispozici vykazuje olomoucký rukopis nejvíce bohemikálních názvů a jmen.²¹¹ Mezi nimi poukazuje např. na opatovický, velehradský a strahovský klášter (všechny na fol. 199r). Mimo tyto lokace se v rukopisu nachází např. Vyšehrad (*ecclesiae Wissegradensis*) nebo Boleslav (*datum Boslavie*). Pozoruhodné je jméno, které si Boháček v materiálech poznačil jako *B. archidiaconus bechinensi* [forma appellacionis].²¹² Na toto místo, které současně označil otazníkem, následně připisuje jméno *Boreš*, na jehož rukopis nacházející se v kodexu C.O. 298, bylo upozorněno v kap. 5.3.2. této práce. V téže formuli Boháčka zaujal také *Johannes, episcopus ludaus*, kdy by mohlo jít o zkomoleninu biskupa Jana z Lutychu, kterého Budský na témže místě uvádí u rukopisu Eisleben.²¹³

5.5. *Processus iudiciarius „Rex pacificus“*

Za autora tohoto traktátu byl dříve považován palermský arcibiskup Mikuláš de Tudeschis, známý též jako Panormitanus. Ve starší literatuře je tedy přítomno i označení *Processus iudiciarius Panormitani*. Argument pro autorství Jana Urbacha poskytují starší rukopisy, jejichž bližší rozbor ve své práci nabízí Theodor Muther.²¹⁴ Období jeho sepsání je v literatuře uváděno na první čtvrtinu 15. století, přičemž Hartmut Boockman nejstarší rukopis datuje k roku 1405.²¹⁵ K tomuto traktátu byl sepsán také komentář, jehož autorem je Jan z Eberhausenu, a který se nachází např. ve sbírce prvotisků Vědecké knihovny

²⁰⁹ Při tvorbě popisu tohoto bylo pracováno s materiály nacházejícími se v osobním fondu Miroslava Boháčka: MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5; též Boháčkem transkribovaného textu olomouckého rukopisu: MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 766, sign. II. g) 6, kart. č. 32.

²¹⁰ BOHÁČEK, Miroslav. *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, s. 29; též: BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 71.

²¹¹ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 30.

²¹² C.O. 309, fol. 195v.

²¹³ BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 79.

²¹⁴ MUTHER, Theodor (ed.). *Johannes Urbach: Processus iudicii qui Panormitani ordo iudiciarius a multis dicitur*. Halle: Typ. & imp. Orphanotrophei, 1873. XXVIII, 340 s.

²¹⁵ BOOCKMANN, Hartmut. Aus den Handakten des Kanonisten Johannes Urbach (Auerbach). *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 1972, roč. 28, s. 516.

v Olomouci.²¹⁶ Mimo výše uvedené mohou být zmíněny práce Rodericha von Stinzinga²¹⁷ a Knuta Wolfganga Nörra.²¹⁸

5.5.1. Johannes Urbach

Problémy po jistou dobu činilo jméno samotného autora, kdy je kromě označení Urbach uváděn také jako Auerbach, případně se objevují odlišné lokace jeho působení, což vedlo k diskuzím, zda se nejedná o více osob. Za tímto účelem je ve starších pracích k Urbachovu jménu připojován dodatek „právník“, v souvislosti se zde zmíněným procesním traktátem, nebo „teolog“, v souvislosti s dílem *Summa de auditione confessionis et de sacramentis*.²¹⁹ Argumenty proti hypotéze vícero Urbachů poskytuje již zmíněná Boockmannova práce, jejíž závěry jsou v současné literatuře obecně přijímány.

Urbachovo jméno je spojováno především s německými městy Erfurt, kde měl pedagogicky působit,²²⁰ a Bamberk. Svá studia, završená získáním hodnosti doktora dekretů měl dle dostupných záznamů konat v Heidelbergu. Ohledně jeho předchozích studií se objevuje také domněnka o studiu v Praze.²²¹ Byl nepochybně významným právníkem své doby, o čemž svědčí také skutečnost, že byl pověřen vypracováním odborného posudku pro probíhající kostnický koncil, a to ve věci sporu Polsko-litevské unie s Řádem německých rytířů. Obsahem tohoto posudku se blíže zabývá Přemysl Bar.²²²

5.5.2. Rozšíření a charakteristika

Podle Boockmana šlo v německém prostředí o nejrozšířenější procesní příručku své doby.²²³ Muther ve své práci poskytuje informace o 18 rukopisech uložených povětšinou v německých, ale také v polských či švýcarských sbírkách.²²⁴ Exemplář uložený v českých

²¹⁶ VKOL, f. Sbírká prvotisků, sign. II J, 48257.

²¹⁷ STINZING, Roderich von. *Geschichte der populären Literatur des römisch–canonischen Rechts in Deutschland am Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts*. Lipsko: S. Hirzel, s. 239–256.

²¹⁸ NÖRR, Knut Wolfgang. Über den Processus iudicii des Johannes Urbach aus dem 15. Jahrhundert. ZRG KA, 2002, roč. 88, s. 283–293.

²¹⁹ BOOCKMANN, Hartmut. Aus den Handakten des Kanonisten Johannes Urbach, s. 517.

²²⁰ SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die geschichte der quellen und literatur de canonischen rechts von Gratian bis auf die gegenwart*. Sv. II. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1877, s. 301.

²²¹ BOOCKMANN, Aus den Handakten des Kanonisten Johannes Urbach, s. 521 an.

²²² BAR, Přemysl. *Diplomacie, právo a propaganda v pozdním středověku : Polsko-litevská unie a Řád německých rytířů na kostnickém koncilu (1414–1418)*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brně, 2017, s. 231–232.

²²³ BOOCKMANN, Aus den Handakten des Kanonisten Johannes Urbach, s. 509.

²²⁴ MUTHER, Theodor (ed.). *Johannes Urbach: Processus iudicii*, s. V–XI.

archivech registruje Schulte, kdy uvádí rukopis K 15 ve sbírce pražské kapitulní knihovny. V témže kodexu se nachází také Eberhausenův komentář.²²⁵ Mimo něj se v domácích archivech nachází např. rukopis III B 21 ve sbírce rukopisů Národní knihovny, který zaznamenal Boháček.²²⁶ Ve sbírce též instituce se nachází také tisky tohoto traktátu, resp. Eberhausenova komentáře.

Processus iudiciarius „Rex pacificus“ možno rozdělit do tří částí (kniha)²²⁷, které jsou dále členěny na jednotlivé kapitoly. První část končí litiskontestací, druhá část rozsudkem, třetí část exekucí a odvoláním. Ve třetí části je pozornost věnována také zjednodušené formě procesu (*De processu qui fit simpliciter et de plano*), v olomouckém rukopisu pod označením *Hic videndum est de processu, quando iudex procedit summaria vel de plano*. Obsažené informace jsou čerpány např. z Durandova *Specula iudiciale* a prací Johanna Andreae, přičemž dle Schulteho žádný z dalších zdrojů není mladší než Andreae.²²⁸ Z jiných autorů je přítomen např. Johannes Teutonicus, kardinál Hostiensis či Bernhard Parmensis. Obsahuje také odkazy na Senecu, Starý zákon, Evengelium či epištoly.

5.5.3. Olomoucký rukopis C.O. 493

Strojopisné materiály v Boháčkově osobním fondu²²⁹ kodex popisují jako *papírový kodex o 120 listech, o rozměrech 22 x 15 cm, v původních dřevěných deskách, potažen šedou koží se zbytky kovových ozdob*. Na hřbetě se nachází štítek *De iudiciis*. V seznamu rukopisů olomoucké kapitulní knihovny je traktát označen jako *Iohannis Urbach Processus iudiciarius*, přičemž toto označení bylo zvoleno podle názvu druhé knihy na fol. 51v (*secunda pars processus iudicarii*).

Traktát začíná incipitem *Rex pacificus cunctorum causa effectiva et finalis*. Následující text je rubrikován, nachází se v něm červeně psané iniciály, paragrafy a některé části jsou zvýrazněny podtržením. Část rukopisu byla také pravděpodobně následně doplňována a opravována (srov. ff. 15r, 28v–29r). Na několika místech se nacházejí také marginální

²²⁵ SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die canonistischen Handschriften der Bibliotheken 1. der k. k. Universität, - 2. des Böhmischen Museums, - 3. des Fürsten Georg Lobkowitz, - 4. des Metropolitan-Kapitels von St. Veit in Prag*. München: Bayerische Staatsbibliothek, s. 105.

²²⁶ BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, s. 46.

²²⁷ SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die geschichte der quellen und literatur*. Sv. II., s. 301.

²²⁸ SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die geschichte der quellen und literatur*. Sv. II., s. 302.

²²⁹ Při tvorbě popisu tohoto bylo krom uvedeného rukopisu C.O. 493 pracováno s materiály nacházejícími se v osobním fondu Miroslava Boháčka: MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5.

poznámky (např. fol. 64r). Vzhledem k celkovému počtu listů však jejich výskyt není příliš významný. Na fol. 111v se *in margine* nachází kreslená ruka ukazující na příslušnou pasáž textu.²³⁰ Na konci textu se nachází datace *Anno Domini 1471 etatis vicesimo*⁸⁰, u níž se autor přípravných materiálů v Boháčkově osobním fondu domnívá, že by mohlo jít o údaj o věku písaře, tedy 28 let.

Z místních reálií se v textu rukopisu objevují povětšinou názvy z německo-rakouského prostředí, mezi kterými převažuje Vídeň. Např. fol. 12r „*N. decanus ecclesiae Beatae Mariae Wiennensis ... virorum magistrorum doctorum et scolarium universitatis Wiennensis*“, fol. 11r „*...Wiennensis Pataviensis diocesis iudex causae*“. Dále se vyskytuje Norimberk (fol. 13r: „*...officialis curiae episcopalis Nuenburgensis*“) a mohučská diecéze (fol. 95r: „*...viri A. canonici ecclesiae Beatae Mariae Maguntinensis diocesis*“).

Z domácích reálií na fol. 12r „*... episcopo Pragensi*“, Totožný text na tomto místě obsahuje také Mutherova edice.²³¹ Následně je *in margine* připsáno *diocesis*. V materiálech nacházejících se v Boháčkově osobním fondu je pak upozorněno na text „*...decanus ecclesiae collegiate o. n. alias omnium sanctorum Brune...*“, následovaný „*...Olomucensis diocesis iudex*“.²³²

²³⁰ V podstatně jednodušším provedení také na fol. 37r.

²³¹ MUTHER, Theodor (ed.). *Johannes Urbach: Processus iudicii*, s. 40.

²³² C.O. 493 fol. 112v; MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5; v materiálech z Boháčkova osobního fondu je upozorněno, že se tato část, obsahující několik formulářů, již neshoduje s Mutherovou edicí.

6. Vybraný institut: litiskontestace

Pro následující část věnující se konkrétnímu institutu římsko-kanonického procesu za zohlednění zde zmíněných traktátů byl vybrán institut litiskontestace. Tomuto institutu se v různé míře věnuje většina procesních traktátů, neboť jde o zásadní mezník, kterým je oddělena předprocesní fáze od vlastního projednávání dané věci. Jak uvádí Steffen Schlinker, proces ve vlastním slova smyslu je zahájen právě tímto okamžikem.²³³ Rané procesní traktáty se touto problematikou do jisté míry zabývají, nicméně v některých případech je zřetelné, že obsah tohoto institutu není zcela vyjasněn. Důkladnějšího zpracování se litiskontestaci dostalo až v pozdějších pracích, z nichž některé z nich budou v této kapitole zmíněny.

I když se tento úkon může na první pohled zdát bezproblémovým, měl v praxi mnohá svá úskalí, která jsou v příslušných traktátech v závislosti na jejich komplexnosti reflektována. Některá z nich zmiňuje *Speculum iudiciale*, uvádějící např. problematiku úmyslu zahájit a vést spor, záležitosti týkající se formy (včetně užití adekvátních výrazů) a některé další otázky.²³⁴ Primárním důvodem výběru právě tohoto institutu je jeho úzká vazba na většinu procesních úkonů, k nimž dochází ať už v předprocesní fázi, či v průběhu samotného procesu.

Obsah tohoto pojmu nebyl vždy totožný, a proto je při výkladu tohoto pojmu nutno zohlednit vývoj římského soudního řízení, během kterého se měnilo jak faktické provedení litiskontestace, tak s ní spojované účinky. Tento pojem se následně objevuje napříč středověkými prameny, a to jak v oblasti učeného kanonického procesu, tak práva světského (v našem prostředí někdy znám jako *sepření*).²³⁵ Kodex kanonického práva (CIC 1983) jej zná dodnes v kán. 1513–1516.

V následujících odstavcích tedy bude tento institut stručně popsán, nejprve z pohledu klasického římského procesu, následně dle práva justiniánského a na závěr bude nastíněn průběh litiskontestace podle traktátu *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem* a za využití dalších traktátů poukázáno na některé často diskutované aspekty tohoto institutu, které jsou v Puchníkově díle naznačeny.

²³³ SCHLINKER, Steffen. *Litis Cntestatio. Eine Untersuchung die Grundlagen des gelehrten Zivilprozesses in der Zeit vom 12. bis zum 19. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2008, s. 60.

²³⁴ Pro odkazy na Durandovo *Speculum* je v následujících částech užito exempláře sign. VD16 D 3008: *Speculum iuris. Pars secunda* [G. Dvrandi Episc. Mimatensis *Specvlvm Ivris*], Frankfurt, 1592.

²³⁵ RYBIČKA, Antonín. *Pravidla, přísloví a povědění vztahující se k správě veřejné a obecní i k právu občanskému a trestnímu*. Praha: Jednota právnická, 1872, s. 91; srov. AČ 07, s. 402.

6.1. Litiskontestace v římském klasickém procesu

Pojem *litis contestatio* je uveden např. v lexikonu Sexta Pompeia Festa *De verborum significatione*, podle kterého litiskontestaci provedou dva nebo více oponentů, což se má zpravidla dít za vyslovení výzvy „*testes estote*“ (buďte svědky).²³⁶ Leopold Heyrovský litiskontestaci definuje jako *procesní úkon určující právní rozepři*.²³⁷ V případě legisakčního a formulového procesu se uplatňovala biparita řízení, které tak bylo rozděleno na fáze *in iure* a *apud iudicem*,²³⁸ přičemž určitým předělem mezi oběma částmi byla právě litiskontestace, kterou došlo k formalizaci předprocesních úkonů, čímž byl předmět právního sporu vymezen a řízení tak mohlo přejít do své další fáze.²³⁹ Výše uvedenou výzvu svědkům Moriz Wlassak interpretuje tak, že jsou svědkové vyzváni, aby mohli v pozdější fázi dosvědčit skončení úkonů proběhnuvších ve fázi *in iure* a skutečnost, že byl spor ustaven.²⁴⁰

V legisakčním procesu měla litiskontestace slavnostní charakter a sestávala z ústních a obřadních úkonů obou stran před magistrátem, které byly následovány solemním projevem magistráta a ustavením porotce, který měl spor rozhodnout v mezích stanovených litiskontestací.²⁴¹ Ve formulovém procesu pravděpodobně sestávala z úkonu žalobce spočívající v odevzdání magistrátem schválené formule žalovanému, který ji přijal (*iudicium accipere*). Zásadní je tedy součinnost obou spořících se stran, které mají zájem nalézt z dané situace východisko. V případě, že tato součinnost nebyla poskytnuta, mohl se žalovaný stát nehajitelnou osobou (*indefensus*).²⁴² Tuto součinnost zohledňuje i Jan Vážný poukazující na skutečnost, že Římané zde neužívali předložky *contra*, ale *cum* (*agere cum aliquo*).²⁴³

Této okolnosti se dotýká také tzv. smluvní teorie, která se zbývá smluvní povahou litiskontestace. Jejím autorem je Moriz Wlassak²⁴⁴ a v současné době je mezi romanisty obecně

²³⁶ *Contestari litem dicuntur duo, aut plures adversarii: quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet, testes estote*; MÜLLER, Karl Otfried (ed.). *De verborum significatione quae supersunt, cum Pauli epitome emendata et annotata a Carolo Odofredo Muellero*. Leipzig: Weidmann, 1839, s. 57.

²³⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Římský civilní proces*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1925, s. 253.

²³⁸ ZÁLIŠ, Pavel. Původ biparity legisakčního řízení. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 55–85.

²³⁹ ŠKEŘÍKOVÁ, Jana. *Základní principy a zásady římského procesu*. Disertační práce. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, s. 155.

²⁴⁰ WLASSAK, Moriz. *Die Litiskontestation im Formularprozess*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1889, s. 69 an.

²⁴¹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, s. 81-82

²⁴² ŠKEŘÍKOVÁ, Jana, op. cit., s. 126.

²⁴³ VÁŽNÝ, Jan. *Římský proces civilní*. Praha: Melantrich, 1935, s. 8.

²⁴⁴ WLASSAK, Moriz. *Die Litiskontestation im Formularprozess*, passim.

akceptována (srov. Kaser/Hackl).²⁴⁵ Wlassak tvrdil, že šlo o smlouvu, kterou se strany zavazují k podrobení se rozhodnutí vydaným jimi zvoleným porotcem a současně určují předmět sporu. V důsledku uzavření této procesní obligace došlo k nutné novaci (*novatio necessaria*), kdy vzniknuvší vztah nahrazoval vztah původní, a to v případě žalob *in personam*. V případě žalob *in rem* šlo o zcela nový právní vztah. V literatuře je tento následek řazen mezi tzv. *pozitivní účinky* litiskontestace. Jako další příklady těchto účinků lze uvést skutečnosti, že uplatněné nároky jsou způsobilé přejít na dědice, z věci, která je předmětem sporu se stává *res litigosa*, jejíž zcizení je zakázáno a *actiones temporales* nabývají obdobných účinků jako žaloby *actiones perpetuae*.²⁴⁶

Na opačné straně pak stojí *účinky negativní*, kdy je uváděn především účinek konsumpční. Ten nastával v případě, že šlo o řízení legitimní (*iudicio legitimo*)²⁴⁷, jednalo se o žalobu *in personam*, a současně šlo o žalobní formulí *in ius conceptae*. Konsumpční účinek spočíval v převedení předprocesního právního poměru, obsahující dlužníkovu povinnost plnit (*dare oportere*) v právní poměr procesní, spočívající v tom, že má dojít k odsouzení dlužníka (*condemnari oportere*).²⁴⁸ Tedy jak popisuje Gaius: „*A to je pravidlo, které staří zapsali takto: že před litiskontestací má dlužník plnit, po litiskontestaci, že má být odsouzen, po odsouzení že má vykonat to, k čemu byl odsouzen.*“²⁴⁹ S konsumpčním účinkem souvisí také zásada *ne bis in eadem re* vylučující možnost žalovat v téže věci. K dalším účinkům litiskontestace lze odkázat na citovanou práci Otakara Sommera.²⁵⁰

6.2. Litiskontestace v justiniánském právu

Pojem litiskontestace zůstává zachován i v pozdějších typech řízení, přestože se jeho obsah a účinky do značné míry mění. Jak uvádí Kaser/Hackl, v poklasickém období je vykládán jako úkon, kdy žalovaný před soudem zpochybňuje žalobní nárok.²⁵¹ V kogničním procesu šlo tedy o kontradiktorní projevy stran před soudcem, přičemž ze strany žalobce šlo o přednesení

²⁴⁵ KASER, Max, HACKL, Karl. *Das römische Zivilprozessrecht*. 2. vydání. Mnichov: C. H. Beck, 1996, s. 79.

²⁴⁶ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Díl I. Praha: Věšrd, 1946, s. 54 an.; reprint: Praha: Wolters Kluwer, 2011.

²⁴⁷ Šlo o řízení mezi římskými občany, které se konalo v Římě nebo ve vzdálenosti alespoň prvního milníku od Říma, kdy byl písemnou formulí ustaven jediný porotce. Gai. Inst. IV. 103: *Legitima sunt iudicia, quae in urbe Roma uel intra primum urbis Romae miliarium iner omnes cives Romanos sub uno iudice accipiuntur*.

²⁴⁸ VÁŽNÝ, Jan, op. cit., s. 58.

²⁴⁹ Gai. Inst. 3. 180; překlad: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Překlad: Jaromír KINCL. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 186.

²⁵⁰ SOMMER, Otakar, op. cit., s. 54 an.

²⁵¹ KASER, Max, HACKL, Karl. *Das römische Zivilprozessrecht*. 2. vydání, s. 490.

žaloby a ze strany žalovaného o její popření.²⁵² Jak je tedy obsaženo v Cod. Iust. 3.9.1., litiskontestace nastává, když soudce celou záležitost vyslechne prostřednictvím přednesů stran.²⁵³

V pozdějších typech procesu se již dále neuplatňovala biparita, nicméně je možné určité dělení na fáze *principium litis*, *medium litis* a *definitum negotium*. Litiskontestace je završením fáze *principium*, v níž jinak dochází k přezkumu procesních předpokladů. Strany zde také uplatňují své nároky či námitky. Po litiskontestaci následovala fáze *medium litis*, během které probíhalo především dokazování. Následovalo vydání rozsudku.²⁵⁴

S litiskontestací oproti předchozím typům řízení nebyl spojen konsumpční účinek, přesto však představovala důležitý okamžik, na který byly navázány některé procesní následky.²⁵⁵ Klíčovým aspektem litiskontestace nadále zůstalo vymezení předmětu sporu. Do tohoto konceptu však zasahovala možnost změny žaloby i po uskutečněné litiskontestaci.²⁵⁶ Účinky litiskontestace se týkaly především skutečnosti, že některé z námitek bylo možno uplatnit pouze do tohoto okamžiku, běhu lhůt (např. lhůta pro vynesení rozsudku)²⁵⁷ a rozsahu nároků. Nemožnost zahájit spor v téže věci je v sekundární literatuře spojována již s doručením žaloby žalovanému (srov. Schlinker).²⁵⁸ K dalším účinkům litiskontestace v justiniánském právu i dalším aspektům možno odkázat na práci Steffena Schlinkera.²⁵⁹

6.3. „Pojetí litiskontestace podle traktátu *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*“

Mikuláš Puchník litiskontestaci definuje jako „*actoris petitio et rei responsio in iudicio facta*“.²⁶⁰ Schlinker v této souvislosti upozorňuje na odlišnost mezi pojetím litiskontestace jako pouhé *odpovědi na žalobcův návrh* a litiskontestace jako *dvoustranného aktu*, na kterém se podílejí obě strany.²⁶¹ První pojetí podle Schlinkera představuje „*Ordo iudiciarius*

²⁵² WILLEMS, Constantin. Kognitionsprozess. In: BABUSIAUX, Ulrike, BALDUS, Christian, ERNST, Wolfgang, MEISSEL, Franz-Stefan, PLATSCHEK, Johannes, RÜFNER, Thomas (eds.). *Handbuch des Römischen Privatrecht*. Bd. I–III. Tübingen: Mohr Siebeck, 2023, s. 503.

²⁵³ *Lis enim tunc videtur contestata, cum iudex per narrationem negotii causam audire coeperit.*

²⁵⁴ WILLEMS, Constantin. Kognitionsprozess, s. 502.

²⁵⁵ WILLEMS, Constantin. Kognitionsprozess, s. 503.

²⁵⁶ *ibidem*.

²⁵⁷ SCHLINKER, Steffen. *Litis Contestatio*, s. 52.

²⁵⁸ SCHLINKER, Steffen. *Litis Contestatio*, s. 65; srov. BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy římského práva*. Bratislava: Manz, 1997, s. 479.

²⁵⁹ SCHLINKER, Steffen. *Litis Contestatio*, s. 50–52.

²⁶⁰ U rukopisu C.O. 309 se pasáž věnující se litiskontestaci nachází na fol. 188r.

²⁶¹ SCHLINKER, Steffen. *Litis Contestatio*, s. 85.

„*Antequam dicatur*“, popisující litiskontestaci jako popření nebo souhlas (*et nota, quod huiusmodi negatio vel affirmatio rei vocatur litis contestatio*). Týž autor však podotýká, že v dalších pasážích téhož traktátu se význam poněkud posouvá. Je tak možné, že šlo v tomto případě o pouhé nedorozumění či nepřesnost anonymního autora traktátu. Druhé z těchto pojetí podle něj reprezentuje Damasus a jeho *Summa de ordine iudiciario*, charakterizující litiskontestaci podobným způsobem jako Puchník, a sice jako přednes žalobce a odpověď žalovaného (...*per narrationem actoris et responsionem rei* ...).²⁶² Popis litiskontestace jakožto vzájemně sdělených stanovisek (určité formy dialogu), spočívajících v uvedení požadavků, resp. odpovědí stran před soudem obsahují v různých modalitách všechny traktáty, které byly v této práci blíže rozebrány.

Nejprve tedy k samotnému provedení.²⁶³ Jak uvádějí některé další procesní traktáty, litiskontestace může být provedena, jak osobně, tak prostřednictvím zástupce.²⁶⁴ Puchník popisuje průběh litiskontestace tak, že prokurátor popírá tvrzení uvedená v *libellu* tak, jak byla přednesena (*respondit libello dicti plebani negando narrata prout narratur*) a tvrdí, že nemá povinnost požadavku žalobce vyhovět (*dicens petita fieri non deberet*). Obdobnou formulaci ve své práci zmiňuje Nörr, kdy ji popisuje jako určitý dobový standard.²⁶⁵ V obdobném provedení se objevuje ve *Speculu*, při popisu způsobu, jakým se na *libellus* odpovídá v římské kurii (... *nego narrata, prout narratur, et dico petita fieri non debere*).²⁶⁶

O některých dalších způsobech odpovědi, které se staly předmětem diskuzí podává zprávu Johannes Urbach, uvádějící např. „nevěřím, že dlužím, ale pokud skutečně dlužím, jsem připraven zaplatit“ (*non credo me debere, sed si debeo, paratus sum soluere*) či „považuji za sporné“ (*vel contendendum puto*). Je však zřejmé, že se v praxi vyskytovaly i další, mnohdy velmi zjednodušené postupy, o kterých dále hovoří Urbach, když zmiňuje, že v praxi některé záležitosti nejsou dodržovány (*et quod interueniat propositio et interrogatio raro seruat in practica*). Dále také kritizuje zavedenou praxi, kdy se soudce dotazuje stran, jestli věří v oprávněnost svých požadavků, resp. spravedlivou obranu, načež strany odpovídají pouhé „ano“, čímž dojde k litiskontestaci aniž by byl zmíněn požadavek z úst žalobce a odpověď ústy

²⁶² WAHRMUND, Ludwig (ed.). *Die "Summa de ordine iudiciario" des Magister Damasus. Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*. IV. Band, IV. Heft. Innsbruck: Wagner, s. 18.

²⁶³ V následující části se vyskytují krátké úryvky textů vybraných traktátů pocházející z edice: MUTHER, Theodor (ed). *Johannes Urbach Processus iudicii*, v níž se pasáž zabývající se litiskontestací nachází na s. 156–160 a kritické edice *Processu*: BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 112 an., za zohlednění olomouckého rukopisu C.O. 309.

²⁶⁴ WILLEMS, Constantin. *Kognitionsprozess*, s. 503.

²⁶⁵ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 110.

²⁶⁶ *Speculum*, 1592, op. cit., s. 212.

žalovaného. Současně dodává, že nestačí ani pouhé předání *libellu*, na nějž by žalovaný odpověděl, protože samotný *libellus* nemluví (*libellus non loquitur*).

Další otázka vyvstává v případě, kdy žalovaný na *libellus* odpoví v tom smyslu, že s uvedenými tvrzeními a vznesenými nároky souhlasí. Puchníkův traktát se k této věci vyjadřuje poměrně jasně a sice, že pokud se žalovaný přizná k tomu, co je uvedeno v *libellu*, spor se tímto považuje za zahájený (*lis contestaretur*). Zdá se, že tento způsob řešení byl některými středověkými právníky zpochybňován, jak uvádí Urbach („...*per talem confessionem est facta litis contestatio, quod tamen quidam legistae impugnant*). Nejednalo se však o kontroverzní názor, neboť v nejrůznějších modifikacích se toto řešení objevuje i v dalších, v této práci zmíněných traktátech. Např. Durandovo *Speculum* tuto situaci řeší tím způsobem, že k řádně provedené litiskontestaci je třeba, aby žalovaný měl k dispozici *libellus* a nepřiznával se spontánně, dokud tomuto požadavku bylo vyhověno.²⁶⁷ Jak tedy ve své práci shrnuje Schlinker, litiskontestace může mít v tomto pojetí charakter *negativní* (popírající) či *afirmativní* (přiznávající).²⁶⁸

Puchník pokračuje, že na základě tohoto přiznání (*ex tali confessione*) je vynesena konečný rozsudek a žalovanému je uložena povinnost k náhradě nákladů řízení. Na tomto místě se objevuje další pražský obyčej (*de more autem consistorii Pragensis*). Traktát obsahuje pravidlo stanovící, že v případě přiznání žalovaného mu bude stanovena lhůta ke splnění a stanovena povinnost k náhradě nákladů. Pokud se žalovaný přizná ještě před uskutečněním litiskontestace, nebude vynesena rozsudek, ale přiznávající straně bude nařízeno, aby v určené lhůtě splnila danou povinnost, a to pod hrozbou exkomunikace.²⁶⁹

Olomoucký rukopis dále popisuje, že tak strany činí s úmyslem vést spor (*animo litem contestandi*).²⁷⁰ V této souvislosti Schlinker rozlišuje *objektivní* (vlastní provedení) a *subjektivní* (úmysl) stránku litiskontestace.²⁷¹ Problematikou úmyslu se zabýval již Tancredus, a to v reakci na práce Azona a Pillia. Ti tvrdili, že je takový úmysl k řádně provedené litiskontestaci nezbytný. Tancredus připomíná, že je tento názor v některých svých aspektech v rozporu s dekretály (podle Schlinkera se však v zásadě přiklání k učení Azona, které částečně modifikuje)²⁷², přičemž naráží na případ, kdy se žalovaný vyjádřil až pod nátlakem žalobce

²⁶⁷ *Speculum*, 1592, op. cit., s. 212–213.

²⁶⁸ SCHLINKER, Steffen. *Litis Cntestatio*, s. 64.

²⁶⁹ Blíže: BUDSKÝ, Dominik. Obyčejové právo v kanonickém procesu v Praze na sklonku 14. století. PHS, 2013, roč. 43, č. 1, s. 245–247.

²⁷⁰ C.O. 309, fol. 188r; srov. BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo*, s. 131.

²⁷¹ SCHLINKER, Steffen. *Litis Cntestatio*, s. 83.

²⁷² SCHLINKER, Steffen. *Litis Cntestatio*, s. 88–89.

a následně soud opustil. Papež Urban III. poskytl své stanovisko v tom smyslu, že má být v záležitosti dále postupováno tak, jako by se jednalo o zahájený spor (*quod si vocatus venire contempserit, vos nihilominus causam, utpote lite, quae ingeritur, contestata...*)²⁷³ a vynést rozsudek. Tancredus však nabízí případy, kdy i z jeho pohledu není litiskontestace v tomto ohledu provedena řádně, a to když jde o pouhý informační úkon činěný s výhradou, že nemá být žalovanému v tomto směru na újmu, nebo pokud jde o uplatnění námitky, pomocí níž se žalovaný snaží vyhnout soudu.²⁷⁴ Urbach k této problematice doplňuje, že úmysl nemusí být uveden výslovně, ale je předpokládán, plyne-li z vyjádřených slov (... *quia praesumitur animus, ex quo verba sunt apta*).²⁷⁵

Puchník se litiskontestací zabývá také v souvislosti s uplatněním protižaloby (*libellus reconventionalis*), která má být uplatněna nejpozději do okamžiku litiskontestace, čímž je naznačen jeden z účinků tohoto institutu. Jak popisuje Donahue, provedením litiskontestace přechází celé řízení v širším smyslu ze své přípravné fáze (*praeparatoria iudicii*) do fáze vlastního řízení (*iudicium*).²⁷⁶ Litewski pro popis řízení užívá rozdělení z justiniánského práva, a sice na fáze *principium, medium a finis*. Jak dále dodává, litiskontestace nebyla chápána jako součást přípravné fáze (*praeparatoria*), kterou vytvořila kanonistická nauka a předřadila ji před *principium*,²⁷⁷ nýbrž jako součást *principia*. Dodává také, že někdy byly oba termíny chápány jako synonyma.²⁷⁸ Nörr pozici litiskontestace vidí v určitém předělu, před kterým proběhla fáze *praeparatoria iudicii* a od něž řízení dále pokračuje fází *iudicium*.²⁷⁹ Konkrétně litiskontestaci popisuje jako dělící čáru („*Trennstrich*“) mezi oběma částmi.²⁸⁰

Co se týče konkrétních účinků spojených s provedením litiskontestace, Nörr²⁸¹ zdůrazňuje *účinek prekluzivní*, který je spojen s restrikcemi v oblasti uplatňování dilatorních námitek, což souvisí s tím, že litiskontestací je vyjádřena vůle daný spor skutečně vést.

²⁷³ Text pochází ze sbírky dekretů papeže Řehoře IX. (liber II, tit. XIV. *De dolo et contumacia*). V edici: FRIEDBERG, Emil (ed.). *Decretalium Collectiones*. In: RICHTER, Emil, FRIEDBERG, Emil (eds.). *Corpus Iuris Canonici*. Graz: Akademische druck U. Verlagsanstalt, 1955, na s. 292–293.

²⁷⁴ ... *licet quis faciat responsionem in principali causa non ea mente, ut in causa procedat, sed iudici tamquam amico narrat factum, protestando id se facturum sine praeiudicio suo, vel si aliqua in modum exceptionis iudicium proponit declinando, non dico litem contestari per talem narrationem*; text pochází z edice: BERGMANN, Friedrich (ed.). *Pilii, Tancredi, Gratiae Libri De Iudiciorum Ordine*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1842, s. 87 an.

²⁷⁵ srov. SCHLINKER, Steffen. *Litis Cntestatio*, s. 90.

²⁷⁶ DONAHUE, Charles. *The Ecclesiastical Courts*, s. 279.

²⁷⁷ Do této fáze spadala především citace a s ní spojené úkony; LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordiens iudiciarii*, s. 76–77.

²⁷⁸ *ibidem*.

²⁷⁹ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 51.

²⁸⁰ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 59.

²⁸¹ NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanisch-kanonisches Prozesrecht*, s. 111–112.

Omezení se v některých případech týkala také námitek peremptorních. Další příklad, který tentýž autor zmiňuje se týká prokurátora, který se po provedení litiskontestace bez dalšího nemůže vzdát úkolů spojených se zmocněním.²⁸² S litiskontestací jsou spojena také omezení v oblasti změn žalob, kdy se v pramenech objevuje vícero možností řešení, zda tak je možno učinit, případně do jakého okamžiku, popřípadě čeho se tato změna může týkat.²⁸³ Omezeny jsou také již výše zmíněné protižaloby.²⁸⁴ Po provedení litiskontestace soudce pověří notáře, aby od obou stran přijal přísahu (*iuramentum calumpnie*). Následně je stanovena lhůta pro předložení a specifikaci článků žalobce (*posiciones*) a řízení dále postupuje až k vydání konečného rozsudku.²⁸⁵

²⁸² *ibidem*.

²⁸³ SCHLINKER, Steffen. *Litis Cntestatio*, s.134

²⁸⁴ Blíže: LITEWSKI, Wiesław. *Der römisch-kanonische Zivilprozeß*, passim.

²⁸⁵ K popisu celého řízení podle Puchníkovy *Processu*: BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnické dílo*, s. 31 an.

7. Závěr

Na závěr této práce lze říci, že procesní příručky a obecně celý kanonický učený proces skýtá nepřehledné množství témat, která si zaslouží další zpracování. Týká se to také samotného kritického zpřístupňování textů těchto pramenů, neboť jejich edice povětšinou pocházejí z 19. a 20. století, popřípadě nejsou dostupné vůbec. Jak bylo naznačeno v této práci, význam těchto právních památek spočívá především ve zprostředkování dobových svědectví o nahlížení na tehdejší proces, vnímání postavení a rolí jednotlivých subjektů i dalších zúčastněných osob a v neposlední řadě také o vlivu římského práva, církevní nauky, zvyků a tradic na výslednou podobu celého středověkého procesu. Téma tak z mého pohledu není zcela vyčerpáno způsobem, který by věrně odpovídal významu těchto památek a samotného učeného procesu, který sehrál nezastupitelnou roli při formování moderního kontinentálního procesu a evropského právního myšlení. Široké možnosti pro další výzkum v této oblasti nabízí právě sbírka rukopisů olomoucké kapitulní knihovny. Ať už jde o procesní traktáty zmíněné v této práci, nebo další rukopisy právního zaměření, je tato sbírka nesporně cennou pro bádání v oblasti právních dějin, potažmo kanonického práva, jak snad bylo naznačeno v této diplomové práci.

8. Seznam použitých zkratk

AČ = Archiv český

AUC-HCP = Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis

CDB = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

ČČH = Český časopis historický

ČEP = Český ekumenický překlad

MÚA AV ČR = Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR

PHS = Právněhistorické studie

RCP = Revue církevního práva

SAP = Sborník archivních prací

StR = Studie o rukopisech

VKOL = Vědecká knihovna v Olomouci

ZAO = Zemský archiv v Opavě

9. Seznam použitých zdrojů

Historické prameny a archiválie

Bayerische Staatsbibliothek. *Speculum iuris. Pars secunda* [G. Dvrandi Episc. Mimatensis Specvlvm Ivris], VD16 D 3008, Frankfurt, 1592.

MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 460, kart. č. 10.

MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 766, sign. II. g) 6, kart. č. 32.

MÚA AV ČR, f. Miroslav Boháček, inv. č. 811, kartotéka č. 5.

ZAO, f. Sběrka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc (1000–1902). *Iohannes Urbach Processus iudiciarius*, sign. C.O. 493.

ZAO, f. Sběrka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc (1000–1902). *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*, sign. C.O. 298.

ZAO, f. Sběrka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc (1000–1902). *Ordo iudiciarius „Antequam dicatur“*, sign. C.O. 309

ZAO, f. Sběrka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc (1000–1902). *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem*, sign. C.O. 309.

Edice historických pramenů

BERGMANN, Friedrich (ed.). *Pilii, Tancredi, Gratiae Libri De Iudiciorum Ordine*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1842, s. 87 an.

BRANDL, Vincenc (ed.). *Kniha tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství Moravském. Kritické vydání*. Brno: J. Šnaidr, 1868, 136 s.

BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právní dílo*. Praha: Karolinum, 2017, s. 112 an.

ČÁDA, František. *K recepci v českém právu. Pokus o souhrn novějších výsledků*. Brno: nákl. vl., 1932, 18 s.

ČÁDA, František. *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1930, s. 39–41

FRIEDRICH, Gustav (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Sv. I. (1198–1230). Praha: A. Wiesner, 1904–1907.

GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Překlad: Jaromír KINCL. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, 326 s.

MÜLLER, Karl Otfried (ed.). *De verborum significatione quae supersunt, cum Pauli epitome emendata et annotata a Carolo Odofredo Muellero*. Leipzig: Weidmann, 1839, 445 s.

MUTHER, Theodor (ed.). *Johannes Urbach: Processus iudicii qui Panormitani ordo iudiciarius a multis dicitur*. Halle: Typ. & imp. Orphanotrophaei, 1873. XXVIII, 340 s.

RIEDNER, Otto. Das Speyerer Offizialatsgericht im 13. Jahrhundert. *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz*, 1907, č. 29–30, s. 1–107.

RICHTER, Emil, FRIEDBERG, Emil (eds.). *Corpus Iuris Canonici*. Bd. I–II. Graz: Akademische druck U. Verlagsanstalt, 1955.

TADRA, Ferdinand (ed.). *Soudní akta konzistoře pražské (Acta judiciaria consistorii Pragensis)*. Část III. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1896, 437 s.

WAHRMUND, Ludwig (ed.). *Der ordo iudiciorum des Martinus de Fano. Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*. Bd. I., Heft VII. Innsbruck: Wagner'schen universitäts-buchhandlung, 1906, 26 s.

WAHRMUND, Ludwig (ed.). *Die "Summa de ordine iudiciario" des Magister Damasus. Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Processes im Mittelalter*. Bd. IV. Innsbruck: Wagner, 1926, 62 s.

Archivní pomůcky a katalogy

BOHÁČEK, Miroslav, ČÁDA, František, BISTRICKÝ, Jan (eds.). *Průvodce po archivních fondech*. Sv. 3. Pobočka v Olomouci. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra, 1961, 185 s.

KOHOUT, Štěpán. *Sbírka rukopisů Metropolitní kapituly Olomouc: soupis iluminací (10.–18. století)*. Opava: Zemský archiv v Opavě, 2001, 84 s.

LOUDA, Jiří. *Soupis prvotisků Universitní knihovny v Olomouci a její pobočky v Kroměříži*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956, 366 s.

PATERA, Adolf, PODLAHA, Antonín. *Soupis rukopisů knihovny Metropolitní kapitoly pražské*. Část I. (A–E). Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, 514 s.

PODLAHA, Antonín. *Soupis rukopisů Metropolitní kapitoly pražské*. Část II. (F–P). Praha: Česká akademie věd a umění, 1922, 672 s.

Pomocné zdroje

K překladu některých částí rukopisu *Ordo iudiciarius Antequam* bylo použito německého překladu: FRIEDMANN, Andreas Urban. *Die Speyrer Prozeßordnung*. In: *Palatia Historica. Festschrift für Ludwig Anton Doll zum 75. Geburtstag*. Mainz: Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte, 1994, s. 139–154.

K uvádění let pontifikátů a episkopátů bylo užito seznamů z práce: BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001, s. 620 an.

Monografie a sborníky

BABUSIAUX, Ulrike, BALDUS, Christian, ERNST, Wolfgang, MEISSEL, Franz-Stefan, PLATSCHEK, Johannes, RÜFNER, Thomas (eds.). *Handbuch des Römischen Privatrecht*. Bd. I–III. Tübingen: Mohr Siebeck, 2023, 3753 s.

BAR, Přemysl. *Diplomacie, právo a propaganda v pozdním středověku: Polsko-litevská unie a Řád německých rytířů na kostnickém koncilu (1414–1418)*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita v Brně, 2017, 328 s.

BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 2. vydání. Praha: Academia, 1995, 280 s.

BERAN, Jiří (ed.). *Akademiku Václavu Vojtíškovu k 75. narozeninám*. Praha: Archiv ČSAV, 1958, 133 s.

BLAHO, Peter, HARAMIA, Ivan, ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy rímskeho práva*. Bratislava: Manz, 1997, 483 s.

BOHÁČEK, Miroslav. *Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny olomoucké*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960, 87 s.

BRASINGTON, Bruce. *Order in the Court. Medieval Procedural Treatises in Translation.* Leiden, Boston: Brill, 2016, 329 s.

BRUNDAGE, James, EICHBAUER, Melodie. *Medieval Canon Law.* 2. rozšířené vydání. London, New York: Routledge, 2023, 212 s.

BUDSKÝ, Dominik. *Mikuláš Puchník. Život a právnícké dílo.* Praha: Karolinum, 2016, 206 s.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Povšechné české dějiny právní.* 2. doplněné vydání. Praha: Bursík & Kohout, 1913, 650 s.

DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 570 s.

DZIURZYŃSKA, Ewa, ŠUMOVÁ, Martina. *Korespondencja Adama Vetulaniego z Miroslavem Boháčkiem.* Kraków: Polska Akademia Umijetności; Polska Akademia Umiejetności, Masarykův ústav a Archiv AV ČR; Archiwum Nauki PAN i PAU, 2017, 230 s.

ELBEL, Petr, FÜHRER, Lukáš, SCHMIDT, Ondřej (eds.). *Pod ochranou svatého Petra? Morava a papežství ve středověku a raném novověku.* Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2021, 605 s.

FLECHNER, Roy. *The Hibernensis. A Study and Edition.* Sv. 1–2. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2019.

FLODR, Miroslav. *Skriptorium olomoucké. K počátkům písařské tvorby v českých zemích.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, 299 s.

FOWLER-MAGERL, Linda. *Ordines Iudicarii and Libelli de Ordine Iudiciorum. From the Middle of the Twelfth to the End of the Fifteenth Century.* Turnhout: Brepols, 1994, 130 s.

FOWLER-MAGERL. *Ordo iudiciorum et ordo iudiciarius. Begriff und Literaturgattung. Ius Commune–Sonderhefte.* Sv. 19. Frankfurt: Vittorio Klostermann, 1984, 342 s.

HARTMANN, Wilfried, PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law.* Washington: The Catholic University of America Press, 2016, 506 s.

HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva.* Praha: C.H. Beck, 1998, 708 s.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Římský civilní proces.* Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1925, 400 s.

- HOBZA, Antonín, TUREČEK, Josef. Úvod do církevního práva. Praha: Všehrad, 1936, 480 s.
- HRDINA, Ignác Antonín. Dějiny pramenů kanonického práva. Karolinum, 2022, 319 s.
- KASER, Max, HACKL, Karl. Das römische Zivilprozessrecht. 2. vydání. Mnichov: C.H. Beck, 1996, 712 s.
- KORDIOVSKÝ, Emil (ed.). Vývoj církevní správy na Moravě. XXVII. Mikulovské sympozium. 9.–10. října 2002. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003, 379 s.
- KRAFL, Pavel (ed.). Sacri canones servandi sunt: ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Praha: Historický ústav AV ČR, 2008, 686 s.
- KRAFL, Pavel. Dějiny církevního práva v českých zemích ve středověku. 2. upravené vydání. Prešov: Z. Magdová, 2023, 334 s.
- KRÁKORA, Tomáš. Kodikologické dílo prof. Dr. Miroslava Boháčka. Bakalářská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2010. 45 s.
- LITEWSKI, Wiesław. Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordiens iudiciarii. Sv. I–II. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.
- MAUSEN, Yves, CONDORELLI, Orazio, ROUMY, Franck, SCHMOECKEL, Mathias (eds.). Der Einfluss der Kanonistik auf die Europäische Rechtskultur. Bd. 4. Prozessrecht. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2014, 361 s.
- MUTHER, Theodor. Zur Geschichte des römisch-canonischen Prozesses in Deutschland. Rostock: Universitäts-Buchdruckerei von Adler's Erben, 1872, 82 s.
- NÖRR, Knut Wolfgang. Romanisch-kanonisches Prozesrecht. Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, 241 s.
- PEJŠKA, Josef. Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému. Sv. 1. Ústavní právo církevní. Obořiště: nákl. vl., 1932, 255 s.
- PODRAZILOVÁ, Jana. Soupis kolofónů knihoven benediktinů v Rajhradě, mikulovské dietrichsteinské, františkánů v Dačicích a Vědecké v Olomouci. Magisterská diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2010, 76 s.
- RAPP, Claudia, Holy Bishops in Late Antiquity. The Nature of Christian Leadership in an Age of Transition. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2005, 346 s.

ROCKINGER, Ludwig von. Ueber einen ordo iudiciarius, bisher dem Johannes Andreae zugeschrieben. Mnichov: C. Wolf & Sohn, 1855, 55 s.

RYBIČKA, Antonín. Pravidla, přísloví a povědění vztahující se k správě veřejné a obecní i k právu občanskému a trestnímu. Praha: Jednota právnická, 1872, 275 s.

SCHLINKER, Steffen. Litis Cntestatio. Eine Untersuchung die Grundlagen des gelehrten Zivilprozesses in der Zeit vom 12. bis zum 19. Jahrhundert. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2008, 700 s.

SCHULTE, Johann Friedrich von. Die geschichte der quellen und literatur de canonischen rechts von Gratian bis auf die gegenwart. Sv. I–II. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1877, 582 s.

SKŘEJPEK, Michal. Ius et Religio. Právo a náboženství ve starověkém Římě. Pelhřimov: 999, 1999, 317 s.

SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského. Díl I–II (reprint). Praha: Wolters Kluwer, 2011.

SPIEB, Pirmin (ed.). Palatia historica. Festschrift für Ludwig Anton Doll zum 75. Geburtstag. Mainz: Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte, 1994, 768 s.

STEPHENS, Christopher. Canon Law and Episcopal Authority. The Canons of Antioch and Serdica. Oxford: Oxford University Press, 2015, 288 s.

STINZING, Roderich von. Geschichte der populären Literatur des römisch–canonischen Rechts in Deutschland am Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts. Leipzig: S. Hirzel, 1867, 563 s.

ŠEBÁNEK, Jindřich. Základy pomocných věd historických. Sv. 1. Latinská paleografie. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1971, 136 s.

ŠKEŘÍKOVÁ, Jana. Základní principy a zásady římského procesu. Disertační práce. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, 270 s.

ŠLECHTOVÁ, Alena, LEVORA, Josef (eds.). Členové České akademie věd a umění 1890–1952. Praha: Academia, 2004, 443 s.

URFUS, Valentin. Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy. Praha: C.H. Beck, 2001, 135 s.

VARCL, Ladislav et al. Antika a česká kultura. Praha: Academia, 1978, 576 s.

VÁŽNÝ, Jan. Římský proces civilní. Praha: Melantrich, 1935, 125 s.

VLADÁR, Vojtech. Dějiny církevního práva. Praha: Leges, 2017, 608 s.

VOJÁČEK, Ladislav, SALÁK, Pavel, VALDHANS, Jiří (eds.). Soudy a soudnictví v historickém kontextu. Dny práva 2013 (část VII.). Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2014, 411 s.

WLASSAK, Moriz. Die Litiskontestation im Formularprozess. Leipzig: Duncker & Humblot, 1889, 86 s.

Články

BERAN, Jiří. Počátky soupisu rukopisů v Československé akademii věd. StR, 1995–1996, roč. 31, s. 119–152.

BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích. StR 1971, roč. 10, 1971, s. 1–63.

BOOCKMANN, Hartmut. Aus den Handakten des Kanonisten Johannes Urbach (Auerbach). Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 1972, roč. 28, s. 497–532.

BUDSKÝ, Dominik. Obyčejové právo v kanonickém procesu v Praze na sklonku 14. století. PHS, 2013, roč. 43, č. 1, s. 245–247.

ČÁDA, František. K recepci v českém právu. Právník, 1932, roč. 71, s. 13–14

ČÁDA, František. Skladba českých právních knih z doby předhusitské. Vědecká ročenka právnické fakulty Masarykovy university v Brně, 1928, roč. 7, s. 159–186.

ČERNÝ, Miroslav. Počátky kanonistiky jako samostatné právní vědy, PHS, 2015, roč. 45, č. 2, s. 5–27.

ČERNÝ, Miroslav. Vilém Duranti. Hlavní představitel středověké procesní nauky. RCP, 2012, roč. 18, č. 2, s. 21–34.

Dębiński, Antoni. Czy Kościół zyje prawem rzymskim? Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo, 2008, č. 305, s. 59–68.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. Z diplomatické praxe pražského oficialátu ve 2. polovině 14. století. SAP, 1972, roč. 22, s. 135–161.

- HRADILOVÁ, Marta. Z nouze ctnost. Přínos absolventů Státní archivní školy pro českou kodikologii. *Paginae historiae*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 257–264.
- HRDINA, Ignác Antonín. Římské právo a kanonické právo. *Studia Theologica*, 2020, roč. 22, č. 1, s. 61–88.
- HRUBÝ, František. Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu. *ČČH*, 1916, roč. 22, s. 17–53, 257–287, 385–421.
- HUMFRESS, Caroline. Bishops and Law Courts in Late Antiquity. How (Not) to Make Sense of the Legal Evidence. *Journal of Early Christian Studies*, 2011, roč. 19, č. 3, s. 375–400.
- KEJŘ, Jiří. Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích. *StR*, 1985, roč. 24, s. 7–69.
- KEJŘ, Jiří. Pronikání kanonického práva do středověkého českého státu. *RCP*, 1997, roč. 8, č. 3, s. 137–156.
- KOHOUT, Štěpán. Vznik „Seznamu rukopisů olomoucké kapituly“ z roku 1961. *StR*, 2014, roč. 44, s. 319–355.
- MORRIS, Colin. From Synod to Consistory. The Bishops' Courts in England (1150–1250). *Journal of Ecclesiastical History*, 1971, roč. 22, č. 2, s. 115–123.
- ONDRÁŠKOVÁ, Veronika. Vybrané instituty římsko-kanonického procesu v praxi pražské konzistoře ve 14. století: exceptiones in ordine iudiciario. *PHS*, 2023, roč. 53, č. 2, s. 11–34.
- OTT, Emil. Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v českých zemích zvláště. *Právník*, 1877, roč. 16, *passim*.
- PENNINGTON, Kenneth. The „Big Bang“. Roman Law in the Early Twelfth-Century. *Rivista Internazionale di Diritto Comune*, 2007, roč. 18, s. 43–70.
- PIHLAJAMÄKI, Heikki. Summoning to Court. Ordines Iudicarii and Swedish Medieval Legislation. *Scandinavian Journal of History*, 2020, roč. 45, č. 5, s. 547–572.
- RUDORFF, Hermann. Ueber den Processus juris des Johannes Andreae. *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, 1842, č. 11, s. 99–109.
- STEFFENHAGEN, Emil. Romanistische und canonistische Handschriften in Danzig. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung*, 1872, roč. 10, č. 1, s. 296–308.

ZÁLIŠ, Pavel. Původ biparity legisakčního řízení. Časopis pro právní vědu a praxi, 2021, roč. 29, č. 1, s. 55–85.

ZELENÝ, Rostislav, KADLEC, Jaroslav. Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349–1419). AUC-HCP, 1978, roč. 18 s. 61–106.

ŽUREK, Antoni. Chrystianizacja prawa po „Edykcje mediolańskim“. Vox Patrum, 2014, roč. 34, č. 6, s. 73–88.

Internetové zdroje

Bibliografie českých a slovenských právních historiků a romanistů. The European Society for History of Law [cit. 8. srpna 2024]. Dostupné na: <http://www.historyoflaw.eu/czech/bibliografie.html>.

Při vyhledávání jednotlivých rukopisů bylo pracováno s databází Manuscriptorium [cit. 11. srpna 2024]. Dostupné na: <https://new.manuscriptorium.com>.

VINCI, Stefano. Liber Belial. A Vademecum for Roman-Canonical Procedure in Europe. Forum Historiae Iuris, 12. února 2015 [cit. 8. srpna 2024]. Dostupné na: <https://forhistiur.net/2015-01-vinci/>.